

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Katedra západoevropských studií

Barbora Tošnerová

**Přítomnost koloniální minulosti v současném
Portugalsku**

Diplomová práce

Praha 2008

Autor práce: **Barbora Tošnerová**

Vedoucí práce: **prof. PhDr. Lenka Rovná CSc.**

Oponent práce: **doc. PhDr. Jan Klíma**

Datum obhajoby: 2008

Hodnocení:

Bibliografický záznam

TOŠNEROVÁ, Barbora. *Přítomnost koloniální minulosti v současném Portugalsku*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Katedra západoevropských studií, 2008. 85 s. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Lenka Rovná CSc.

Anotace

Diplomová práce „Přítomnost koloniální minulosti v současném Portugalsku“ pojednává o vyrovnání se portugalské společnosti se ztrátou posledních kolonií po demokratické revoluci v roce 1974. Portugalsko patřilo společně se Španělskem v Evropě k prvním koloniálním mocnostem a dlouho do dvacátého století byla ztráta těchto území pro značnou část jeho obyvatel nemyslitelná. Proto náhlé osamostatnění těchto kolonií po roce 1974 zastihlo mnohé Portugalce naprosto nepřipravené na tuto změnu.

Postoj Portugalců k tomuto zvratu je analyzován na základě odrazu v akademickém a politickém prostředí po roce 1976. Přístup širší společnosti ke koloniálnímu dědictví pak je ukázán na příkladu masivní podpory, kterou portugalská veřejnost projevila bývalé kolonii Východnímu Timoru v září 1999.

Politický přístup je představen na vybraných momentech v rozmezí let 1976–1996. Analýza akademické diskuse se soustředí především na devadesátá léta a současnost, kdy se koloniální minulost stává předmětem širokého zájmu mnoha portugalských odborníků. Od konce devadesátých let se v Portugalsku začíná prosazovat také nový akademický směr – postkolonialismus, který je v práci také krátce zmíněn. Případová studie zaměřená na masivní demonstrace Portugalců na podporu Východního Timoru v září 1999 slouží k doplnění obrazu o postoji širší společnosti k rozpadu koloniálního impéria a jejího vztahu k bývalým koloniím.

Annotation

This diploma thesis, titled „Presence of Colonial Past in Contemporary Portugal“, deals with how the Portuguese society has coped with their loss of the last

colonies after the democratic revolution in the year 1974. Portugal belonged, along with Spain, to the first colonial powers in Europe and for long time - till the 20th century - the independence of colonies was for many Portuguese people unimaginable. Therefore a lot of them were surprised with the speedy decolonization of these territories after 1974.

Investigation of reactions of Portuguese society to this change is based on the analysis of responses of its political and academic communities after the year 1976. Attitudes held by the wider society was demonstrated by the massive support of Portuguese to the former colony of East Timor during September 1999.

The approach of politicians is analysed in this work through their speeches during the key historical moments, which influenced relations between Portugal and its former colonies during the years 1976-1996, as well as through government programmes and comments in mass media. Analysis of academical discussion is concentrated mainly on the 1990s and present, when the colonial past has become a topic of great interest to many Portuguese people. A new field of academic interest, referred to as postcolonialism, emerged in the country at the end of the 1990s. This academic movement is also briefly outlined in this paper. A case study, focused on the occurrence of massive public demonstrations in Portugal in support of East Timor during September 1999, illustrates the attitudes of a wider Portuguese public to the colonial experience and its relations to the former colonies.

Klíčová slova

Portugalsko, kolonie, dekolonizace, reakce, politika, akademické prostředí, společnost.

Keywords

Portugal, colonies, decolonization, reaction, politicians, academic community, society.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 19. května 2008

Barbora Tošnerová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, bez jejichž laskavé podpory a důvěry by tato práce nemohla vzniknout. Zvláště bych chtěla poděkovat vedoucí své práce prof. PhDr. Lence Rovné CSc., doc. PhDr. Janu Klímovi a Mgr. Janu Váškovi za cenné připomínky a podněty. Také děkuji své rodině, která mi byla oporou po celou dobu jejího vzniku.

OBSAH:

1. ÚVOD.....	10
1. 1. DŮVODY K NAPSÁNÍ TĚTO PRÁCE.....	11
1.2. CÍLE TĚTO PRÁCE.....	12
1.3. STRUKTURA PRÁCE.....	13
1.4. VÝZKUMNÉ METODY.....	15
1.5. KRITIKA PRAMENŮ A LITERATURY.....	16
1. 6. TERMINOLOGIE.....	19
2. FAKTOGRAFICKÉ ÚDAJE.....	22
2.1. REVOLUCE 25. DUBNA 1974.....	22
2.2. CHAOS A DEKOLONIZACE 1974–75.....	22
2.3. PORTUGALSKO PO ROCE 1976.....	23
2.4. PORTUGALSKO A VÝCHODNÍ TIMOR.....	24
2.5. POSTKOLONIALISMUS JAKO AKADEMICKÝ SMĚR.....	25
3. REAKCE PORTUGALCŮ NA ZTRÁTU KOLONIÍ.....	28
4. DISKUSE V POLITICKÉM PROSTŘEDÍ.....	30
4.1. VÝVOJ POLITICKÉHO PŘÍSTUPU KE KOLONIÍM PRO ROCE 1974.....	31
4.2. DEKOLONIZACE – ROZDĚLENÍ PORTUGALSKÉ SPOLEČNOSTI.....	33
4.3. POLITICKÝ PŘÍSTUP PO ROCE 1976.....	35
4.4. POLITICKÁ RĚTORIKA – ANALÝZA VYBRANÝCH OBDOBÍ.....	36
4.4.1. <i>Portugalsko jako oběť předchozího režimu.....</i>	<i>36</i>
4.4.2. <i>Koloniální rétorika v politických projevech po roce 1976.....</i>	<i>37</i>
4.5. ZÁVĚR.....	38
5. DISKUSE V SOCIÁLNĚ-AKADEMICKÉM PROSTŘEDÍ.....	40
5.1. „VLAŠTOVKY“ DISKUSE O ZTRÁTĚ KOLONIÍ V PORTUGALSKU.....	40
5.2. DEVADESÁTÁ LÉTA – MEZNÍK V POSTKOLONIÁLNÍM PORTUGALSKU.....	42
5.3. POSTKOLONIALISMUS A POSTKOLONIÁLNÍ STUDIA V PORTUGALSKÉM PROSTŘEDÍ.....	43
5.4. TÉMATA AKADEMICKÉ DISKUSE.....	44
5.4.1. <i>Koloniální válka a kritika ticha.....</i>	<i>44</i>
5.4.2. <i>Portugalské koloniální impérium a národní identita.....</i>	<i>46</i>
5.4.3. <i>Postavení Portugalska ve světě a nový pohled na portugalský kolonialismus.....</i>	<i>48</i>
5.4.4. <i>Nové téma – postavení ženy.....</i>	<i>48</i>
5.5. ZÁVĚR.....	49
6. PŘÍPADOVÁ STUDIE – POSTOJ PORTUGALCŮ K UDÁLOSTEM NA VÝCHODNÍM TIMORU V ZÁŘÍ 1999.....	51
6.1. ROLE MÉDIÍ.....	52
6.2. ROLE POLITIKŮ.....	53
6.3. REAKCE PORTUGALSKÉ VEŘEJNOSTI.....	55
6.3.1. <i>Demonstrace.....</i>	<i>56</i>
6.3.2. <i>Tři minuty ticha pro Timor.....</i>	<i>56</i>
6.3.3. <i>Lidský řetězec.....</i>	<i>57</i>
6.3.4. <i>Nošení bílé barvy.....</i>	<i>58</i>
6.3.5. <i>Návštěva biskupa z timorského Dílí.....</i>	<i>58</i>
6.3.6. <i>Protest před indonéskou ambasádou v Madridu.....</i>	<i>58</i>
6.4. CELOSPOLEČENSKÁ DISKUSE O TIMORU A PORTUGALSKU.....	59
6.5. PROČ PRÁVĚ VÝCHODNÍ TIMOR?.....	62
6.6. ZÁVĚR.....	64
7. ZÁVĚR.....	66
POUŽITÁ LITERATURA.....	70
SEZNAM PŘÍLOH.....	78
PŘÍLOHA Č. 1: HLAVNÍ PŘEDSTAVITELÉ PORTUGALSKÉ AKADEMICKÉ DISKUSE.....	79
PŘÍLOHA Č. 2: PROPAGANDISTICKÁ MAPA Z OBDOBÍ SALAZAROVY DIKTATURY.....	81

PŘÍLOHA Č. 3: TITULNÍ STRÁNKY PORTUGALSKÝCH NOVIN Z OBDOBÍ TIMORSKÉ KRIZE V ZÁŘÍ 1999.....	82
SUMMARY	84

1. Úvod

Jedním z klíčových momentů v soudobých portugalských dějinách byl rok 1974. V tomto roce skončilo období pravicové diktatury a zároveň se v letech 1974–75 osamostatnily poslední portugalské kolonie. Jednalo se o Angolu, Mosambik, Guineu-Bissau, ostrovy Svatého Tomáše a Prince, Kapverdské ostrovy a Východní Timor. Portugalsko tak ztratilo území o rozloze 2 085 775 kilometrů čtverečních, kde žilo okolo 35 milionů obyvatel.¹ Tato změna znamenala pro Portugalce značný zlom ve vnímání jejich státnosti. Právě vyrovnání se současné portugalské společnosti se ztrátou posledních zámořských území, nikoliv po ekonomické a politické stránce, ale ideologicky, je hlavním tématem předkládané diplomové práce. Jde o problematiku, která je pro dějiny Portugalska nesmírně závažná a již v naší historiografii nebyla doposud věnována taková pozornost, jakou by si zasloužila.

Ve své práci analyzuji přístup Portugalců k jejich koloniální minulosti na základě odrazu ztrát posledních kolonií v akademickém a politickém prostředí po roce 1976. Přístup širší společnosti ke koloniálnímu dědictví pak ukazují na příkladu masivní podpory portugalské veřejnosti projevené Východnímu Timoru v září 1999.

Při zpracování své práce jsem zvolila rozmezí let 1976 až do současnosti s tím, že při zkoumání reakcí u jednotlivých společenských skupin rozsah upřesňuji a zužuji. Rok 1976 je označován za první rok, kdy došlo ke stabilizaci demokratického režimu v Portugalsku po ideologických bojích o moc v předchozích dvou letech. Nastoupila první ústavní vláda v čele se socialistickým premiérem Máriem Soaresem a byla přijata nová ústava. Zkoumané období u politického prostředí uzavírám rokem 1996, kdy vzniklo Společenství zemí portugalského jazyka, které ukončilo jednu kapitolu ve vztazích Portugalska k bývalým koloniím. Akademickou diskusi jsem sledovala od roku 1976 do současnosti.

V portugalské společnosti panovalo po roce 1976 o koloniální minulosti dlouhou dobu mlčení. Někteří to zdůvodňují změnou režimu i životního stylu po karafiátové

---

¹ Klíma, Jan - Mosambik. Praha: Colibri, 2007. str. 161. Angola. Praha: Colibri, 2003. str. 87-89. Guinea-Bissau. Praha: Colibri, 2006. str. 130. Kapverdské ostrovy. Svatý Tomáš a Princův ostrov. Praha: Colibri, 2008. str. 173. Východní Timor. Praha: Colibri, 2003. str.111-112.

revoluci a otevřením se Evropě, jiní obavami z citlivosti tohoto tématu. Zvláště třináctiletou koloniální válku (1961–1974) za udržení afrických kolonií považují mnozí Portugalci za národní trauma. Aktivní diskuse se začíná rozvíjet až od devadesátých let dvacátého století v akademickém prostředí, kdy do Portugalska proniká také vliv nového akademického směru – postkolonialismu. V médiích a v projevech politiků se ale dodnes v širším rozsahu s hlubší reflexí koloniální minulosti, hodnocením či omluvou nesetkáme.

Východní Timor byl portugalskou kolonií přes čtyři sta let. Po nedokončené dekolonizaci v sedmdesátých letech dvacátého století byl až do roku 1999 okupován Indonésií. Pro Portugalsko představoval Východní Timor jeden z příkladů jeho neúspěšné dekolonizace, který si nechtělo příliš připomínat. Až od devadesátých let se Portugalci začali výrazněji zasazovat za jeho práva u mezinárodního společenství. Jejich snahy vyvrcholily v září 1999, kdy se po celé zemi konaly masivní demonstrace proti další vlně indonéského útlaku a na podporu timorské nezávislosti. Jednalo se o nejrozsáhlejší aktivity od porevolučních dob. Kvůli událostem v žádné další bývalé kolonii se portugalská společnost nikdy tak nemobilizovala. Z tohoto důvodu jsem si tento příklad také vybrala jako téma své případové studie. Ukazuje totiž, že portugalskou veřejnost dění v bývalé kolonii na druhém konci světa zajímá.

1. 1. Důvody k napsání této práce

Téma své diplomové práce jsem si vybrala vzhledem ke svému dlouholetému zájmu o Portugalsko a jeho moderní historii. Při studiu portugalštiny na Filozofické fakultě UK jsem měla možnost odjet do této země na jeden rok na studijní pobyt na Klasickou univerzitu v Lisabonu a později se tam i díky podpoře Fondu mobility vrátit. Toto stipendium mi umožnilo později dohledat doplňující materiály pro zpracování této práce.

Vlastnictví zámořských území znamenalo pro Portugalce po staletí nezpochybnitelnou skutečnost. Tento stav posílila ještě propaganda za Salazarova režimu, která upevnila v Portugalcích pocit, že bez kolonií je jejich existence

nepředstavitelná. Proto rychlá dekolonizace po roce 1974 a osamostatnění těchto držav postavily mnohé Portugalce před skutečnost, s níž vůbec nepočítali. Bohužel výzkum na téma, jak se s touto změnou ideologicky vyrovnávali, nepředstavuje ani v Portugalsku oblast, které by byla věnována dostatečná pozornost.

V českém prostředí obecně není příliš mnoho zdrojů informací o této zemi a její historii. Jedním z mála odborníků, který se moderním dějinám tohoto státu dlouhodobě věnuje, je docent Jan Klíma z Univerzity Hradec Králové. V poslední době se v Česku objevily studie s tématem koloniální války a portugalské dekolonizace, ať již od výše zmíněného Jana Klímy či v podobě některých bakalářských a diplomových prací. Nesetkala jsem se však se studii, které by zkoumaly, jaký je současný postoj Portugalců k rozpadu koloniálního impéria. Věřím, že zaměřením své práce proto mohu nabídnout nový úhel pohledu na nedávné dějiny této země a na její obyvatele samotné.

Portugalská koloniální zkušenost zůstává často v pozadí anglického a francouzského kolonialismu. Přitom Portugalci patřili k jedněm z prvních kolonizátorů v Evropě a jejich specifický přístup k ovládnutí zámořských území si bezpochyby zaslouží naši pozornost stejně jako koloniální historie Anglie a Francie. Tato zkušenost také Portugalsko ovlivňuje dodnes (například v podobě směřování zahraniční politiky, či přítomnosti imigrantů z bývalých kolonií v zemi) a utváří portugalský postoj ke světu. Pro Středoevropana je při rozhovorech s některými Portugalci také nepochopitelná určitá nostalgie po bývalém impériu. Právě současný pohled Portugalců na období kolonialismu nám mimo jiné může usnadnit pochopení jejich mentality.

1.2. Cíle této práce

Základní tezi mé práce jsem definovala takto: *Jakým způsobem Portugalci reagovali na ztrátu posledních kolonií po roce 1974?* Ráda bych svou práci odpověděla především na otázky, zda na toto téma existovala, případně existuje, v tamní společnosti diskuse, kdo ji inicioval, jakými tématy se zabývala (zabývá) a zda je dnes vyrovnání se s koloniální minulostí již uzavřenou kapitolou.

Na tyto otázky se snažím odpovědět pomocí analýzy reakce portugalského politického a akademického prostředí. Jsem si vědoma, že už výběrem těchto dvou skupin svůj výzkum zužuji. Tyto složky společnosti jsem si ale zvolila z důvodu možnosti zkoumat jejich reakce, které jsou dostupné v odborných publikacích a v tištěných médiích. V Portugalsku například neexistuje výzkum názorů obyvatel na koloniální minulost, tudíž tato oblast v širším měřítku je pro mou práci nezachytitelná.

Pro doplnění proto uvádím případovou studii – reakci širší portugalské společnosti na krizi na Východním Timoru, o které se domnívám, že může pomoci naznačit, jak se ke ztrátě kolonií dnes staví širší veřejnost.

Prvním cílem mé práce je tedy analyzovat přístup portugalského politického a akademického prostředí ke ztrátě jejich posledních kolonií. Otázku, zda lze ještě dnes zaznamenat „stín impéria“ v portugalské společnosti, si pokládám při analýze masových demonstrací širší portugalské společnosti jako reakci na dění na Východním Timoru v září 1999.

Druhým a stěžejním cílem je odpovědět na tezi této práce – jakým způsobem se Portugalci vyrovnali s tak významnou změnou, jakou byla ztráta kolonií po roce 1974, a zda je toto téma ještě přítomné v současné diskusi.

1.3. Struktura práce

Ve faktografické části své práce, která následuje po úvodu, vysvětluji některé základní údaje týkající se Portugalska a Východního Timoru po roce 1974. Stručně zmiňuji politický a ekonomický vývoj v Portugalsku po demokratické revoluci, vztah Portugalska k Východnímu Timoru a velmi krátce představuji i akademický směr postkolonialismus ve světě, který inspiroval také portugalské akademiky.

V hlavní části své práce se zabývám postojem politického prostředí ke ztrátě kolonií. Svou analýzu začínám výzkumem přístupu portugalských politiků k dekolonizaci v letech 1974–1975, které byla věnována v Portugalsku značná pozornost.

Hlavním zkoumaným obdobím v mé práci je ale rozmezí let 1976 až 1996, kdy vzniklo Společenství zemí portugalského jazyka. V tomto období na základě několika vybraných klíčových momentů, které ovlivnily vztah Portugalska s bývalými koloniemi, analyzuji přístup portugalských politiků ke koloniální minulosti. Sleduji zejména politické projevy a politickou rétoriku, z nichž je možné částečně vyvodit politický postoj. Při svém výzkumu jsem zjistila, že portugalsští politici se této otázce téměř nevěnují. Ve své práci proto nastiňuji i některá možná zdůvodnění, proč je téma ztráty kolonií touto skupinou opomíjeno.

Druhá část práce je věnována přístupu sociálně-akademického prostředí ke ztrátě posledních kolonií. Stručně jsou zmíněna sedmdesátá a osmdesátá léta, kdy zavládlo o sledované problematice i v této skupině převážně mlčení a jen několik málo Portugalců, především autorů krásné literatury a esejistů, jí věnovalo pozornost. Hlavní zájem je proto soustředěn na období od devadesátých let do současnosti, kdy vzniká v portugalském akademickém prostředí na toto téma rozsáhlá diskuse. Ve své práci představuji hlavní aktéry této debaty, kteří jsou dnes známí již ve světovém měřítku, a základní témata této diskuse.

Poslední část práce tvoří případová studie. Stručně tu představuji vzájemné vztahy Východního Timoru a Portugalska a na tomto pozadí popisuji portugalskou reakci na timorskou krizi v září 1999. V této části postupně analyzuji roli jednotlivých aktérů – médií, politiků i širší veřejnosti, a zmiňuji rozdíly oproti chování všech složek v minulosti. V závěru této kapitoly zaznamenávám debatu, která během timorské krize vznikla v médiích, a nastiňuji možná vysvětlení tohoto ojedinělého celospolečenského portugalského angažmá ve prospěch bývalé kolonie.

V závěru své práce odpovídám na otázky položené v úvodu. Zejména na to, jakým způsobem reagovalo politické a akademické prostředí na ztrátu kolonií, co je možné vyčíst z jednání Portugalců v čase timorské krize a zda dnes představuje ztráta posledních kolonií pro Portugalce uzavřené téma.

1.4. Výzkumné metody

Práce vychází především z metody deskriptivní a analytické. Deskriptivní metoda byla použita zejména pro popis konkrétních událostí a v historickém přehledu. Základem výzkumu je metoda analytická, a to analýza primárních pramenů – periodického tisku, politických projevů, programů vlád a odborných studií portugalských představitelů akademické diskuse. Jak jsem již zmínila výše, nebylo možné při analýze jednotlivých reakcí pokrýt celé období od roku 1976 až do roku 1999. Zvolila jsem proto následující postup:

Při analýze politické reakce jsem na základě odborné literatury a konzultací s odborníky zvolila klíčová časová období, která ovlivnila vztahy Portugalska s jeho bývalými koloniemi. Patří mezi ně:

- Duben 1978 – kdy se uskutečnilo první oficiální setkání portugalského prezidenta Ramalha Eanese a angolského prezidenta Agostinha Neta, během něhož Portugalsko uznalo angolskou vládu.
- Duben 1982 – kdy portugalský prezident Ramalho Eanes poprvé oficiálně navštívil Angolu.
- Červenec 1996 – kdy vzniklo Společenství zemí portugalského jazyka (CPLP).

K těmto obdobím jsem vždy dohledala záznamy v periodickém tisku, politické projevy, programy jednotlivých vlád apod. Na základě rozboru uvedených pramenů vztahujících se k těmto vybraným obdobím, doplněných poznatky z odborné literatury, jsem zaznamenala přístup portugalských politiků ke koloniální minulosti.

Při analýze akademické diskuse jsem se zaměřila především na názory prezentované v dílech jejích jednotlivých představitelů. Protože se aktivnější polemika v akademickém prostředí začala rozvíjet až po roce 1990, zaměřil se můj výzkum především na studie vydané po tomto datu. Během výzkumu se postupně začala rýsovat hlavní témata této diskuse a současné problémy, které se pokouší řešit. Cenným zdrojem informací pro hlubší analýzu mi byly také rozhovory s jejími jednotlivými představiteli.

Stranou jsem ponechala z důvodu šíře tématu autory krásné literatury, kteří se jako jedni z prvních začali vyjadřovat například k traumatu koloniální války. Ve své práci jen stručně zmiňuji jejich vliv na vznik akademické diskuse.

Pro zpracování případové studie – portugalské reakce na události na Východním Timoru v září 1999 – jsem se soustředila zejména na analýzu portugalského periodického tisku, ve kterém v té době každý den byly publikovány četné komentáře a názory k událostem. Důvodem je, že v Portugalsku nejsou dnes k dispozici konkrétní analýzy reakce Portugalců na události na Východním Timoru v roce 1999 vyjma práce Míguela Vale de Almeidy. Pro svou analýzu jsem zvolila hlavní portugalské deníky O Público a Diário de Notícias a týdeník Expresso. Z názorů a komentářů zde prezentovaných a doplněných postřehy z odborných publikací jsem se pokusila nabídnout možné interpretace současného postoje Portugalců k jejich koloniální minulosti.

1.5. Kritika pramenů a literatury

V Portugalsku v současnosti existuje velké množství odborných děl zabývajících se jeho historií po roce 1974 stejně jako dekolonizací a koloniální válkou. Bohužel ani v portugalských knihovnách se nevyskytují studie zaměřené v širším rozsahu na vztah Portugalců ke koloniální minulosti. Ty, které je možné v portugalských knihovnách nalézt, se věnují dílčím problémům. Bylo nutné proto dohledat co nejvíce zdrojů, aby bylo možné dospět k představě, jaký byl a je přístup Portugalců k jejich koloniální minulosti po ztrátě posledních kolonií.

Mezi primární prameny, které jsem nejvíce používala při zpracování své práce, patří portugalský periodický tisk, zejména deníky O Público a Diário de Notícias a týdeník Expresso. V těchto médiích jsem našla některé politické projevy a především mnoho komentářů a analýz k timorské krizi v září 1999.

Při analýze politické diskuse jsem kromě periodického tisku vycházela z politických projevů v tištěné podobě, které jsou k dispozici v Národní knihovně v Lisabonu a z programů jednotlivých vlád po roce 1976. Autobiografie jednotlivých politiků v Portugalsku téměř neexistují.

Za primární zdroje považuji také některé odborné studie portugalských akademiků, protože autoři v nich prezentují své vlastní názory a postřehy na chování Portugalců a jejich vztah k okolnímu světu. Tam, kde vycházejí z názorů jiných odborníků, uvádím dílo jako sekundární literaturu. Mezi primární zdroje řadím též díla představitelů akademického směru postkolonialismu, která jsou dnes označována za klasické práce v této oblasti. Jedná se především o práce Edwarda Saida, Frantze Fanona nebo Homi K. Bhabhy.

Cenným zdrojem pro pochopení akademické diskuse mi v tomto případě byl zejména sborník *Portugal não é um país pequeno: contar o império na pós-colonidade*. (org. Manuela Ribeiro Sanches. Lisboa: Cotovia 2006). Jedná se o jednu z mála knih, jež naznačuje přístup Portugalců k jejich koloniální minulosti ze širšího úhlu pohledu. Příspěvky v něm publikované se zabývají ideologickým dědictvím kolonialismu, současnou portugalskou identitou a přístupem postkolonialistů ke koloniálnímu impériu.

Obdobné problematice se věnuje sborník *Deslocalizar a Europa: antropologia, arte, literatura e história na pós-colonidade* (org. Manuela Ribeiro Sanches. Lisboa: Cotovia, 2005), kde jsou publikovány například příspěvky od výše zmíněných Edwarda W. Saida či Homi K. Bhabhy, které mi pomohly hlouběji nahlédnout do problematiky akademického směru postkolonialismu. Výše uvedeným postkoloniálními autorům je často vytýkána špatná srozumitelnost textu. S touto výtkou se mohu ztotožnit, protože některé pasáže nebylo vždy zcela jednoduché pochopit.

Co se týče komentářů k portugalské mentalitě, ty jsou uvedené například v dnes známých esejistických dílech Eduarda Lourença jako je *O labirinto de saudade: psicanálise mítica do destino português* (Lisboa: Dom Quixote, 1991) nebo José Gila *Portugal hoje: o medo de existir* (Lisboa: Relógio d'Água, 2005). Díla obou autorů jsou vysoce ceněna doma i v zahraničí.

Za primární zdroj k akademické diskusi považuji také příspěvek Boaventury de Sousa Santos nazvaný *Entre Próspero e Caliban: colonialismo, pós-colonialismo e inter-identidade* (In: Ramalho Maria Irene. *Entre Ser e Estar: Raízes, Percursos e*

discursos da identidade. Porto: Afrontamento, 2002), kde je rozebrána jeho známá teorie o semiperiférní pozici Portugalska ve světovém systému. Ta tvoří jednu ze základních teoretických os portugalského postkolonialismu.

Dalšími z cenných primárních zdrojů informací pro hlubší analýzu portugalského přístupu ke koloniální minulosti mi byly také rozhovory s jednotlivými představiteli současné akademické diskuse. Jejich názory jsou rozvedeny dále v textu.

Tyto výše uvedené primární zdroje představovaly základní prameny, ze kterých jsem čerpala při zpracovávání své diplomové práce. Získané poznatky byly průběžně doplňovány a rozšiřovány dalším studiem sekundární literatury.

Většina zdrojů sekundární literatury je k dispozici v Portugalsku, zejména v Národní knihovně, v knihovně Filozofické fakulty Klasické univerzity a v Institutu sociálních věd v Lisabonu.

V Portugalsku bylo už vydáno několik edic o podrobných dějinách země, kde jsem našla základní faktografická data, potřebná ke zpracování této práce. Jedná se například o patnáctidílnou edici, vzniklou pod vedením Joãa Mediny, *História de Portugal: dos tempos pré-históricos aos nossos dias* (Lisboa: Ediclube, 1998). K mé práci jsem použila zejména čtrnáctý díl, zabývající se vývojem Portugalska po roce 1974. Jinou edicí podobného typu je práce *História de Portugal* (Lisboa: Estampa, 1993-1994), v jejímž čele stál José Mattoso. Zde mi jako zdroj informací posloužil především osmý díl *Portugal em Transe: 1974–1985*. Právě autorům této edice je někdy vyčítáno, že se vyhýbají tématu ztráty posledních kolonií. Vzhledem k tomu ale, že jsem zde dohledávala především faktografické informace o vývoji Portugalska po roce 1976, věřím, že tento faktor mě nijak nelimitoval.

Četné publikace již byly vydány také k období dekolonizace. Zde bych zmínila jen jednu z nejznámějších prací Mária Antónia, *A Descolonização Portuguesa (aproximação a um estudo)*. Vol. I., II. Lisboa: Instituto Amaro Costa, 1979-1982, kde se mimo jiné pojednává o ideologických směrech, které vznikaly v portugalské společnosti po ztrátě kolonií. Ostré odsouzení dekolonizace je možné nalézt v knize

Joaquima da Luz Cunhy a kolektiv autorů, *África, A vitória traída*. Braga, Lisboa: Intervenção, 1977.

Velkou pozornost v akademickém prostředí vzbudila diplomová práce Cláudii Castelo, *O Modo Português de Estar no Mundo* (Porto: Afrontamento, 1999). Ta pojednává o portugalském ideologickém přístupu ke koloniím za Salazarovy diktatury a osvětluje některé základní kořeny lusofonie. Jde o velmi přínosnou práci, což dosvědčuje i skutečnost, že Cláudia Castelo za ni získala v roce 1997 cenu Současné historie pro mladé vědce.

Pochopit portugalskou mentalitu mi usnadnila kniha Miguela Vale Almeiday *Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade* (Oeiras: Celta, 2000). Kapitulu, kde zaznamenává svou osobní zkušenost s manifestacemi Portugalců na podporu Východního Timoru v září 1999, považuji také za jeden z primárních pramenů.

Koloniální válkou z ideologického pohledu se zabývají také sborníky: *Marcas da Guerra Colonial* (Org. Ribeiro, Jorge. Porto: Campo das Letras, 1999) a *Fantasmas e Fantasias imperiais no imaginário português contemporâneo* (Org. Ribeiro, M.C. – Ferreira. A. P.,. Porto: Campo das Letras, 2003) Oba dva mi byly zdrojem cenných informací pro pochopení portugalského pohledu na toto období.

Z české odborné literatury bych ráda uvedla zejména práce už výše zmíněného Jana Klímy, a to především jeho knihy *Dekolonizace portugalské koloniální říše: historická motivace – specifika – průběh* (Hradec Králové: Gaudeamus, 2000) a *Poslední koloniální válka* (Praha: Libri 2001), které mi usnadnily porozumět této problematice. Kompletní seznam použité literatury je uveden na konci práce.

1. 6. Terminologie

Při zpracování této práce jsem vycházela především z materiálů v portugalštině. Portugalské termíny, pro které existuje vhodný český ekvivalent, jsem překládala do češtiny. Také citace z portugalského textu převádím do češtiny. V práci jsou odlišeny kurzivou a v poznámce pod čarou je uveden zdroj citace. Pokud jsem používala portugalský název, většinou v závorce uvádím český překlad. V původním znění jsem

nechávala například zkratky některých osvobozeneckých hnutí (Fretilin na Východním Timoru), které se vyskytují i v ostatních českých publikacích. V práci ponechávám ze stejného důvodu i portugalskou zkratku pro Společenství zemí portugalského jazyka – CPLP (Comunidade de Países de Língua Portuguesa). V původní verzi ponechávám i příjmení žen a nepřechyluji je (například Gayatri Spivak).

Další termín, který se objevuje v textu víckrát, je koloniální válka. Označuje boje mezi portugalskou armádou a osvobozeneckými hnutími v portugalských koloniích v letech 1961–1974. Úmyslně nepoužívám množné číslo, i když boje se odehrávaly ve třech teritoriích – Angole, Mosambiku a Guinee-Bissou. V portugalských publikacích je ale používán termín v jednotném čísle *a guerra colonial* (koloniální válka), která probíhala na třech frontách. Toto použití zachovávám i v češtině. Dalšími pojmy, které se vyskytují v mé práci, jsou kolonie a zámořská území. Tyto dva pojmy používám jako ekvivalenty, podobně jako jsou používány v portugalských textech.

Termíny postkolonialismus, postkoloniální studia a post-koloniální Portugalsko

Ve své práci často používám termíny *postkolonialismus*, *postkoloniální/postkoloniální*. V odborných textech se s ním setkáme ve dvou významech. Může označovat buď časové období po skončení dekolonizace (v Portugalsku po roce 1976), nebo akademický směr, který se stal v současnosti velmi módním fenoménem.

Jeho pravopisná forma není ustálená a autoři často používají tvar s pomlčkou *postkolonialismus* i bez ní *postkolonialismus*. První použití vede k výkladu, že označuje historické období po rozpadu koloniálních impérií. Vzhledem ke značnému časovému rozpětí rozpadu jednotlivých koloniálních říší ale není jasné, kdy toto období začíná.² Také pro označení postkolonialismu jako myšlenkového směru používají autoři obě jeho formy.

Při používání termínu *postkolonialismus* jsem zvolila tvar bez pomlčky jako označení akademického směru, který neodkazuje na časové období. Termín *postkoloniální* (bez pomlčky) používám také pro označení studijního oboru – postkoloniální studia. Termín *post-koloniální* (s pomlčkou) používám při označení

---

² Loomba, Ania. *Colonialism/Postcolonialism*. London: Routledge, 1998. str. 8.

Portugalska po skončení dekolonizace v roce 1976. Tedy pro celé období do současnosti bez ohledu na to, kdy se v zemi začal prosazovat postkolonialismus jako myšlenkový směr.

2. Faktografické údaje

2.1. Revoluce 25. dubna 1974

Převratem, který je často v portugalském prostředí označován za karafiátovou revoluci z důvodu, že vojáci měli v hlavních pušek karafiáty, skončilo osmačtyřicetileté období Salazarovy pravicové diktatury. Hlavními představiteli této revoluce byli vojáci z Hnutí ozbrojených sil a někteří opoziční politici.³ Důvodem k nespokojenosti části armády s politickým vedením byla především únava z vyčerpávající třináctileté války v koloniích. Jak podotýká generál José Alberto Loureiro dos Santos: „*Válka otrávil velkou část portugalské společnosti a vyvolala hlubokou erozi v armádě.*“⁴ Revoluce také otevřela cestu k nezávislosti posledních portugalských kolonií v Africe a na Východním Timoru.⁵ „*V portugalském případě politický režim diktatury zpozdil dekolonizační proces a prodloužil agonii válek v Africe.*“⁶

2.2. Chaos a dekolonizace 1974–75

Krátce po revoluci vypukl ideologický boj mezi komunisty, podporovanými Sovětským svazem, a prozápadními socialisty o další směřování země.⁷ Tento spor trval až do začátku roku 1976. V té době se v Portugalsku vystřídal šest prozatímních vlád a došlo ke dvěma pokusům o vládní puč (březen 1975 socialisté, listopad 1975 komunisté).⁸ Mocenský zápas vyvrcholil v „horkém létě“ roku 1975, kdy generál Spínola mobilizoval jednotky na severu země a socialisté organizovali velké manifestace v ulicích.⁹ Jak vzpomíná současný portugalský prezident Cavaco Silva na tyto revoluční roky, „*zdála se to být země bláznů.*“¹⁰

---

³ Teixeira, Nuno S. *Os Militares e a Democracia*. Lisboa: Colibri, 2007. str. 12.

⁴ Teixeira, Nuno S. *Os Militares e a Democracia*. Lisboa: Colibri, 2007. str. 9.

⁵ Cunha, Teresa. *Depois da guerra e antes da paz*. Diplomová práce. Ekonomická fakulta. Univerzita v Coimbre, 2004. str. 18.

⁶ Cunha, Teresa. *Depois da guerra e antes da paz*. str. 17.

⁷ Lamego, José. *A Emergência da CPLP*. In: *Política Externa e Política de Defesa de Portugal Democrático*. Lisboa: Colibri, 2001. str. 89.

⁸ Royo, Sebastián. *Portugal, Espanha e a Integração Europeia*. Lisboa: Imprensa de Ciências Sociais, 2005. str. 35.

⁹ Teixeira, Nuno S. *Os Militares e a Democracia*. Lisboa: Colibri, 2007. str. 18.

¹⁰ Silva, Cavaco. *Autobiografia política*. Lisboa: Temas e Debates, 2002. str. 35.

Hlavní prioritou bylo v prvních momentech po dubnu 1974, jak vzpomíná Mário Soares, zastavit válku v koloniích: „*Bylo urgentní jednat s osvobozeneckými hnutími v Guinei-Bissau, Mosambiku a v Angole, kde byla válka.*“¹¹ Později se uskutečnila jednání o nezávislosti s Kapverdskými ostrovy a ostrovy Svatého Tomáše a Prince. Dekolonizační proces začal i na Východním Timoru, kde byl ale násilně přerušena indonéskou vojenskou invazí a okupací.¹² Situaci komplikoval také zájem velmocí Spojených států a Sovětského svazu. Jedním z jeho nejtragičtějších projevů byl krvavý občanský konflikt v Angole, který se naplno rozhořel po vyhlášení nezávislosti v listopadu 1975.

2.3. Portugalsko po roce 1976

Portugalský politický režim se stabilizoval na začátku roku 1976, kdy boj o moc vyhrály prozápadní síly. Byla přijata nová ústava a vznikla první ústavní vláda v čele s předákem socialistů Máriem Soaresem a ministrem zahraničí doktorem Medeirossem Ferreirou¹³. Prioritou této i po ní následujících vlád se stalo přijetí do Evropských společenství. Zájem o dění v bývalých koloniích a jejich prioritní postavení v zahraniční politice Portugalska ustoupily do pozadí. Za první normální rok označuje Miguel Vale Almeida rok 1977, kdy skončily experimenty se socialistickými reformami, hromadným znárodňováním a směřováním Portugalska doleva.¹⁴ Od roku 1977 byly zahájeny také privatizace, restituce pozemků a podniků, ekonomická liberalizace.

Od sedmdesátých let až do současnosti se ve vládě střídají dvě hlavní politické strany – socialisté, kteří představují levici, a středopravicoví sociální demokraté v koalici s Lidovou stranou. Od sedmdesátých let se v portugalské společnosti začal prosazovat konzumní styl života. V portugalské televizi se objevily první brazilské telenovely,¹⁵ zvýšila se také úroveň životního stylu, stále více mladých lidí získalo přístup ke vzdělání. Ke konci osmdesátých let se v portugalské společnosti objevila

---

¹¹ Soares, Mário. Portugal e a Opção Europeia. In: Política Externa e Política de Defesa de Portugal Democrático. Lisboa: Colibri, 2001. str. 66.

¹² Cunha, Teresa. Depois da guerra e antes da paz. str. 18.

¹³ Almeida, Rui Lourenço. Portugal e a Europa: Ideias, Factos e Desafios. Lisboa: Sílabo, 2005. str. 266.

¹⁴ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 38.

¹⁵ První brazilská telenovela Gabriela, cravo e canela se začala vysílat v roce 1977. Zdroj: Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 169

diskuse o dosud tabuizovaných otázkách, jako byla rovnoprávnost žen, možnost rozvodu a právo na potrat.¹⁶

Portugalsko se ale od pádu diktatury až do poloviny osmdesátých let potýkalo s vleklou hospodářskou krizí. V roce 1975 byly vyčerpány růstové rezervy. Nezaměstnanost se zvýšila o 56 % a zasáhla 322 000 lidí.¹⁷ Portugalsko bylo donuceno zažádat dvakrát o půjčku Mezinárodní měnový fond (v letech 1978 a 1983).¹⁸ V roce 1983 byl zahájen Program stabilizace, který je považován za jeden z úspěchů Mezinárodního měnového fondu. V následujících dvou letech jeho realizace sice vedla ke snížení veřejných výdajů, ale také k prudkému růstu cen.¹⁹ Roku 1986 bylo Portugalsko přijato do ES jako nejchudší stát společenství. Patnáct procent aktivní populace stále ještě pracovalo v zemědělství.²⁰ Po přijetí do ES se ale ekonomická situace země začala rychle zlepšovat. Uskutečnily se první strukturální reformy. Roky 1986–1991 byly charakteristické rychlým ekonomickým růstem. V prvním pololetí roku 1992 se také Portugalsko prvně ujalo předsednictví Evropských společenství.²¹ V lednu 1999 země splnila konvergenční kritéria a přešla na evropskou společnou měnu euro.²²

2.4. Portugalsko a Východní Timor

Východní Timor je malá část ostrova Timor v jihovýchodní Asii, kde v současnosti žije přes milion obyvatel a která patří k nejchudším zemím na světě.²³ O tuto oblast se od konce 16. století dělili Portugalci a Holanďané.²⁴ Portugalskou kolonií byla tato východní část ostrova Timor přes čtyři sta let. Slabost portugalského kolonialismu a vzdálenost Timoru ale nikdy neumožnily efektivní kolonizaci tohoto území. Východní Timor zůstal po celou dobu trvání koloniálního impéria na pokraji portugalských zájmů. Specifikou Východního Timoru na rozdíl od ostatních portugalských kolonií také je, že

---

¹⁶ Evolução da sociedade portuguesa. In: Mattoso, José. História de Portugal: Portugal em Transe: 1974–1985. Vol. VIII. Lisboa: Estampa, 1993–1994. str. 166..

¹⁷ Evolução da sociedade portuguesa. In: Mattoso, José. História de Portugal: Portugal em Transe: 1974–1985. Vol. VIII. Lisboa: Estampa, 1993–1994. str. 144.

¹⁸ Evolução da sociedade portuguesa. In: Mattoso, José. História de Portugal: Portugal em Transe: 1974–1985. Vol. VIII. Lisboa: Estampa, 1993–1994. str. 146.

¹⁹ Almeida, Rui Lourenço. Portugal e a Europa: Ideias, Factos e Deafios. Lisboa: Sílabo, 2005. str. 267.

²⁰ Almeida, Rui Lourenço. Portugal e a Europa: Ideias, Factos e Deafios. Lisboa: Sílabo, 2005. str. 267.

²¹ Almeida, Rui Lourenço. Portugal e a Europa: Ideias, Factos e Deafios. Lisboa: Sílabo, 2005. str. 311–313.

²² Almeida, Rui Lourenço. Portugal e a Europa: Ideias, Factos e Deafios. Lisboa: Sílabo, 2005. str. 305.

²³ Mesquita, Ana. A Cooperação Internacional para o Desenvolvimento. Diplomová práce. 2004. str. 74.

²⁴ Matos, Graça. A Constituição de Timor Leste como tema da opinião pública. Diplomová práce. 1999. str. 39.

jeho obyvatelé se nikdy významně nebouřili proti portugalské nadvládě. „*Timor představoval nejextrémnější případ křížovatek portugalské dekolonizace. Malé území s pouhým symbolickým významem pro Portugalsko, ostrov sdílený s Holandskem (a Indonésií) nepoznal významná autonomní hnutí během 50. a 60. let.*“²⁵

Dekolonizační proces, zahájený po roce 1974, byl přerušen indonéskou invazí a následnou okupací, která trvala dvacet čtyři let za tichého souhlasu Spojených států.²⁶ Po celou tu dobu bylo Portugalsko na Východním Timoru oficiálně administrativní mocností.²⁷

Pro Portugalce představoval Východní Timor jeden z příkladů jejich neúspěšné dekolonizace. „*Události, ke kterým došlo na Východním Timoru v letech 1974–1975, vytvořily problém, který dlouhá léta stál mimo pozornost v naší zemi (Portugalsku).*“²⁸ Změnu postoje znamenal pro Portugalce až masakr na hřbitově Santa Cruz v roce 1991, kde při zásahu indonéské policie zahynulo na dvě stě tisíc lidí, převážně studentů.²⁹ Od toho okamžiku se dění na Východním Timoru stalo součástí celospolečenských debat.

Portugalské angažmá ve prospěch Timoru vyvrcholilo v září 1999, kdy po referendu ze 30. srpna Východní Timořané odmítli autonomii a požadovali na Indonésii nezávislost.³⁰ Indonéská vláda tento požadavek i přes mezinárodní dohody odmítla akceptovat a zahájila další vlnu masivní perzekuce. Až po nátlaku mezinárodního společenství Indonésie souhlasila s příjezdem mírových jednotek. Za dozoru OSN roku 2002 získal Východní Timor jako zatím poslední asijský stát nezávislost.

2.5. Postkolonialismus jako akademický směr

Postkolonialismus je poměrně nový myšlenkový směr, v českém prostředí téměř neznámý. Ve své práci ho zmiňuji především z těch důvodů, že z něj vychází řada současných portugalských akademiků.

---

²⁵ Matos, Graça. A Constituição de Timor Leste como tema da opinião pública. Diplomová práce. 1999. str. 45.

²⁶ Olehla, Richard. Timor Leste: Presente, Passado e Futuro. Diplomová práce. 2002. str. 34

²⁷ Mesquita, Ana. A Cooperação Internacional para o Desenvolvimento. Diplomová práce. 2004. str. 10.

²⁸ Matos, Graça. A Constituição de Timor Leste como tema da opinião pública. Diplomová práce. 1999. str. 176.

²⁹ Olehla, Richard. Timor Leste: Presente, Passado e Futuro. Diplomová práce. 2002. str. 39.

³⁰ Olehla, Richard. Timor Leste: Presente, Passado e Futuro. Diplomová práce. 2002. str. 43.

Postkolonialismus popisují někteří autoři jako politicko-intelektuální konstrukci, vytvořenou nezápadními intelektuály v západním světě.³¹ Za svou krátkou existenci si postkolonialismus získal četnou řadu svých příznivců i odpůrců, kteří mu vyčítají přílišné zjednodušování a generalizaci.

Postkolonialismus jako akademický směr se objevil v osmdesátých letech dvacátého století, kdy především zásluhou autorů, jako jsou Edward Said,³² Gayatri Spivak a Homi K. Bhabha, vzbudil zájem zejména v anglofonním akademickém světě. Nepopíratelný vliv na vznik postkolonialismu jako myšlenkového směru měl i francouzský psychiatr Frantz Fanon, někdy označovaný za antikoloniálního autora kvůli svým ostrým kritikám praktik francouzského kolonialismu.³³ V devadesátých letech se tento akademický směr začal prosazovat na univerzitách po celém světě a vznikl také nový studijní obor – postkoloniální studia.

Vzhledem k nepřetržitému vývoji tohoto směru neexistuje dodnes jeho ustálená definice, ani nebyly jednoznačně vymezeny oblasti jeho zájmu. Často je zdůrazňována jeho interdisciplinární povaha,³⁴ která propojuje několik dosud víceméně oddělených vědních oborů – sociokulturní antropologii, sociologii, politologii, historii, kulturní studia a literární vědu. Není vyloučené, že v budoucnu k nim přibudou další obory.

Zjednodušeně lze říci, že postkolonialismus vychází z představy, že dosud byly vědomosti o bývalých koloniích vytvářeny pouze z pohledu kolonizujícího – tedy západními koloniálními velmocemi. Podle postkoloniálních představitelů je ale nutné dát prostor kolonizovaným, tedy nezápadním kulturám, které mají právo popsat svoji osobní historickou zkušenost v koloniálním impériu.³⁵ David Cannadine uvádí, že pro postkoloniální autory se *„důležitým předmětem výzkumu stala historie domorodců v*

---

³¹ Horáková-Novotná, Hana. Kolonialismus a postkolonialismus. In: Tomeš, Jiří a kol. Konflikt světů a svět konfliktů: střety idejí a zájmů v současném světě. Praha: P3K, 2007. str. 62.

³² Edward W. Said patří dnes k zakladatelům postkoloniálního diskurzu. Jeho dílo *Orientalismus* z roku 1978 je považováno za jednu z prvních klasických studií o vztahu mezi Západem a Východem, která formovala postkoloniální studia a postkoloniální diskurz. Zdroj: Ashcroft, Bill - Ahluwalia, Paul. Edward Said (Routledge Critical Reader). London, New York: Routledge, 2001. str. 83.

³³ Sanches, Manuela Ribeiro. *Deslocalizar a Europa: antropologia, arte, literatura e história na pós-colonialidade*. Lisboa: Cotovia, 2005. str. 8.

³⁴ Loomba, Ania. *Colonialism/Postcolonialism*. London: Routledge, 1998. str. xii.

³⁵ Boaventura, S.S. *Entre Próspero e Caliban*. In *Entre Ser e Estar*. Porto 2001. str. 30.

*bývalých dominiích (...) před příchodem kolonizátorů. (...) role žen (a dětí) v impériu, formování odlišných rasových identit.*³⁶

Myšlenkově postkolonialismus čerpá z postmodernismu, francouzského poststrukturalismu i kulturalistického marxismu (především z myšlenek italského komunisty Antonia Gramsciho 1891–1937).³⁷ Řadu postkoloniálních autorů ovlivnila hlavně díla Michela Foucalta, Jacquesa Derridy a Jacquesa Lacana. Inspiraci nalézá i ve feministických teoriích.³⁸

---

³⁶ Cannadine, David. *Ornamentalism (How the British Saw Their Empire)*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2001. str. xvi.

³⁷ Loomba, Ania. *Colonialism/Postcolonialism*. London: Routledge, 1998. str. 28.

³⁸ Horáková-Novotná. *Kolonialismus a postkolonialismus*. In: *Konflikt světů a svět konfliktů*. str. 59.

3. Reakce Portugalců na ztrátu kolonií

Původně bylo mým záměrem zaznamenat vyrovnání se Portugalců s koloniální minulostí v podobě omluvných deklamací, procesů s představiteli bývalého režimu, výzkumu názorů portugalské veřejnosti ke ztrátě kolonií (jaké u nás existují například k rozdělení Československa) apod. Předpokládala jsem, že během více než třiceti let, co uplynuly od revoluce v dubnu 1974, by mohl být přístup Portugalců ke koloniální zkušenosti už prozkoumán a zaznamenán. Skutečnost ale byla odlišná.

V sedmdesátých a v první polovině osmdesátých let panovalo v Portugalsku o koloniální minulosti převážně mlčení. Hlavním cílem portugalské zahraniční politiky bylo členství v Evropských společenstvích, což se také roku 1986 podařilo. Ve vztahu k bývalým koloniím převažoval pragmatický přístup, žádné omluvy či reflexe koloniální minulosti se nekonaly. Portugalsko se snažilo o co nejrychlejší navázání diplomatických a obchodních vztahů s bývalými koloniemi v Africe. Vztahy s Východním Timorem byly komplikovány indonéskou okupací. Situace se nezměnila ani s nástupem nové generace politiků, kteří nebyli přímými účastníky revoluce v sedmdesátých letech, jako je současný portugalský prezident Cavaco Silva nebo premiér José Socrates. Naopak koloniální minulost se zdá příliš vzdálená na to, aby se k ní bylo zapotřebí vracet.

V akademickém prostředí byla v sedmdesátých a osmdesátých letech situace podobná. K výjimkám patřili autoři krásné literatury (například António Lobo Antunes) a někteří esejisté (Eduardo Lourenço). Změna nastala až koncem osmdesátých let a zejména v letech devadesátých, kdy se začala rozvíjet aktivní diskuse o minulosti a přístupu Portugalců. Svou roli tu sehrál i nový „módní“ myšlenkový směr postkolonialismus, který se začal prosazovat i v portugalském akademickém prostředí (otevírání nových oborů – postkoloniálních studií). Dnes už existuje řada výzkumných studií, zvláště o koloniální válce i roli dosud opomíjených společenských skupin (například ženy, domorodci). Diskuse se ale zatím omezuje na malý okruh osob převážně z akademického prostředí, i když v poslední době stále stoupá například obliba

dokumentárních filmů mapujících koloniální období³⁹, což je možné považovat za jednoho z ukazatelů zájmu širší veřejnosti.

Důvody, jimiž si portugalští odborníci vysvětlují absenci širší diskuse o koloniální zkušenosti ve společnosti, se dodnes různí. Během svého výzkumu jsem se setkala s odlišnými názory na to, proč toto téma není ve větší míře ve společenské debatě zastoupeno. V následující části představuji tři osobní pohledy lidí ze tří různých generací, kteří se ve svém profesním životě s tématem koloniální minulosti setkali nebo setkávají. Po rozhovorech s dalšími Portugalci a na základě svého výzkumu se domnívám, že je možné na těchto názorech ukázat postoj Portugalců z jednotlivých generací k otázce koloniální minulosti.

Názor č. 1 – bývalý ministr zahraničí José Ferreira Medeiros (1942)⁴⁰

Při svém pobytu v Portugalsku jsem měla možnost setkat se s bývalým portugalským ministrem zahraničí Josém Ferreirou Medeirosem, který se osobně podílel na dekolonizačních procesech v sedmdesátých letech dvacátého století. Při rozhovoru na otázku, proč koloniální minulost není ve větší míře reflektována v portugalských médiích a v politických projevech, odpověděl, že toto není téma, které by společnost zajímalo. Podle jeho názoru za koloniálním obdobím udělala tlustou čáru karafiátová revoluce 25. dubna 1974.⁴¹ Podobně se vyjadřuje i většina politiků činných v té době (například bývalý premiér i prezident Mário Soares, nebo exprezident Ramalho Eanes).

Názor č. 2 – antropolog Miguel Vale de Almeida (1961)

Miguel Vale de Almeida je portugalský antropolog, který v současnosti působí na Vyšším institutu pracovních věd a podnikání v Lisabonu. Dlouhodobě se zabývá postkolonialismem v Portugalsku a současným postojem Portugalců k bývalým koloniím, mimo jiné i k Východnímu Timoru. Osobně se domnívá, že toto téma je pro mnohé Portugalce dodnes příliš citlivé a že v zemi panuje obecný konsenzus co nejdříve zapomenout. Z tohoto důvodu se mu také vyhýbají politici a média a ani v budoucnosti

---

³⁹ Každý rok je na podzim v Portugalsku pořádán festival dokumentárních filmů DocLisboa. Poslední ročník (2007) uvedl řadu filmů o koloniální minulosti, a to jak o roli Portugalců, tak o roli velmocí v této oblasti. Vyprodané sály dokazovaly, že zájem společnosti o tuto tematiku je značný. Zdroj: zkušenost autorky.

⁴⁰ Datum narození. Poznámka autorky.

⁴¹ Rozhovor autorky s bývalým ministrem zahraničí Josém Ferreirou Medeirosem ze dne 8. listopadu 2007 v Lisabonu.

nelze čekat výraznou změnu. Podle jeho názoru se Portugalci dnes aktivně zabývají například imigrací a rasismem, tedy společenskými problémy, které částečně plynou z koloniální minulosti. Nikdo se ale hlouběji nezajímá o kořeny těchto problémů a Miguel Vale de Almeida byl ohledně změny přístupu v budoucnosti skeptický.⁴²

Názor č. 3 – socioložka Sheila Khan (1972)

Portugalská socioložka Sheila Khan se v současnosti soustředí na výzkum identity mosambických imigrantů trvale žijících v Portugalsku. Podle ní se téma koloniální minulosti v Portugalsku stává stále aktuálnější také díky otevření nového oboru – postkoloniálních studií na mnoha univerzitách. Především pro novou generaci, která není ovlivněna natolik zkušenostmi svých rodičů, je to něco velmi atraktivního a neprozkoumaného a do budoucna lze očekávat ještě větší zájem.⁴³

4. Diskuse v politickém prostředí

Na úvod musím uvést, že při zkoumání postoje politiků a médií jsem se setkala se základní překážkou, a to, že téma koloniální minulosti se v politických projevech ani v tisku téměř nevyskytuje. Na tento fakt jsem byla upozorňována již při prvních konzultacích s portugalskými odborníky, ale stále se mi zdálo neuvěřitelné, že by v rozmezí téměř třiceti let nedošlo k žádnému vývoji.

Při zkoumání politických názorů na koloniální minulost jsem využila především soudobý portugalský tisk, vládní programy na jednotlivá období, zaznamenané politické projevy a ve velmi malé míře politické autobiografie. V Portugalsku neexistuje tradice vydávání osobních politických pamětí. Jak si posteskl i současný portugalský prezident Cavaco Silva, který jako jeden z mála své vzpomínky na politickou kariéru zveřejnil, „*v kontrastu s tradicí v ostatních evropských zemích a ve Spojených státech, není v Portugalsku zvykem, aby politici, zastávající vysoké funkce, své zkušenosti vylíčili*

---

⁴² Rozhovor autorky s antropologem Miguelem Valem de Almeidou. 7. listopadu 2007 v Lisabonu. Poznámka autorky: Stejný názor o nezájmu portugalské společnosti i v budoucnu k tomuto tématu zastávala i Manuela Ribeiro Sanches (rozhovor autorky s Manuelou Ribeiro Sanches 30. října 2007 v Lisabonu).

⁴³ Rozhovor autorky se socioložkou Sheilou Khan, 16. listopadu 2007 v Lisabonu.

v knize“. A dodává: „*Je to škoda, protože si myslím, že existují důležitá svědectví o době, kdy tyto lidé působili na významných státních postech.*“⁴⁴

Při zpracování diskuse v politickém prostředí, zprostředkované často přes soudobý tisk, nabízím tedy spíše určitý nástin názorů a postojů. Jedná se o kombinaci osobních pohledů, dochovaných záznamů z tisku a komentářů v odborné literatuře.

4.1. Vývoj politického přístupu ke koloniím pro roce 1974

Bývalé kolonie a dekolonizace byly prioritou portugalské politiky bezprostředně po demokratické revoluci v roce 1974, kdy se jednalo o rychlé ukončení koloniální války a vyřešení statutu těchto zámořských území. V té době lze zaznamenat téměř každodenní reakce politiků a tisku na problémy spojené s dekolonizací. V porevoluční době se v portugalském prostředí začínají utvářet také dvě skupiny. První podporující co nejrychlejší dekolonizační proces a druhá, která se se ztrátou kolonií a způsobem, jakým byla dekolonizace provedena, nemohla smířit.

Po roce 1976, kdy končí nejhorší boje ohledně budoucnosti země a nový režim přestal čelit bezprostředním důsledkům dekolonizace, jako byl příchod navrátilců a ukončení války v jednotlivých koloniích a předání moci, toto téma ustoupilo do pozadí. Jak podotýká José Mattoso: „*I když hlavní prioritou Hnutí 25. dubna bylo vyřešit koloniální otázku, ta dominuje portugalské politické scéně pouze do prvních měsíců roku 1975. Od tohoto okamžiku – i přes mnohé názory, že jednání o předání suverenity Angole ovlivňovala rozhodujícím způsobem politiku Lisabonu – se Portugalci začali koncentrovat čistě na pozici Portugalska v Evropě.*“⁴⁵

Možných vysvětlení, proč se Portugalci po roce 1976 přestali v širším měřítku zajímat o dění v bývalých koloniích a koloniální zkušenost vůbec, existuje několik:

1. citlivost otázek spojených s koloniální minulostí;

---

⁴⁴ Silva, Aníbal Cavaco. Autobiografia política. Lisboa: Temas e Debates, 2002. str. 12.

⁴⁵ Consequências da descolonização. In. Mattoso, José. História de Portugal: Portugal em Transe: 1974-1985. Vol. VIII. Lisboa: Estampa, 1993-1994. str. 82.

2. existencionalní problémy obyvatel po pádu autoritativního režimu v roce 1974 (ekonomická krize v sedmdesátých a osmdesátých letech), hledání pozice Portugalska ve světě;

3. po roce 1974 nová orientace Portugalska na Evropu a otevření se světu a konzumnímu způsobu života, který mnohým Portugalcům nabízel řadu nových možností.

Po roce 1976 se prioritou portugalské zahraniční politiky stala integrace do Evropských společenství. Z programů jednotlivých vlád je sice možné vyčíst, že vztahy s bývalými koloniemi si v portugalské zahraniční politice udržely zvláštní postavení, ale samotní politici na ně nahlíželi z pragmatického úhlu pohledu a bez dlouhých analýz. Pro ukázkou uvedu citaci z programu VIII. Ústavní vlády (1981–1983): „*Hlavními směry zahraniční politiky jsou jmenovitě žádoucí integrace do Evropských společenství, příslušnost k Severoatlantické alianci, portugalská pozice v dialogu Sever/Jih a zejména vytvoření pragmatických, realistických a pozitivních vztahů s Angolou, Mosambikem, Kapverdskými ostrovy, ostrovy Svatého Tomáše a Prince a Guineou-Bissau.*“⁴⁶

Žádné velké politické reflexe na téma koloniální minulosti se nekonaly. V sedmdesátých a osmdesátých letech se jednalo především o navázání standardních diplomatických vztahů poškozených kolonialismem (zvláště koloniální válkou) a v některých zemích i občanskými konflikty po odchodu Portugalců. V devadesátých letech vzájemné upevňování vztahů vyvrcholilo založením Společenství zemí portugalského jazyka (CPLP). Prvně portugalští politici ukázali svůj názor až při událostech na Východním Timoru v září 1999, který je také předmětem mé případové studie.

Na okraj bych ráda zmínila, že v portugalské zahraniční politice existuje ještě jeden specifický směr *terceiro-mundismo*, který se objevil v porevolučním období. Terceiro-mundismo je alternativou v převažující politické orientaci Portugalska na Evropu. Zastánci tohoto směru, jako byl například jeden z hlavních vůdců Hnutí ozbrojených sil⁴⁷ major Melo Antunes, nebo premiérka prozatímní vlády inženýrka Maria de Lurdes, podporovali zvláštní vztahy s třetím světem, zejména s bývalými portugalskými

⁴⁶ Program VIII. Ústavní vlády. Lisboa: Dir.-Geral da Divulgação, 1981. str. 10.

⁴⁷ Hnutí ozbrojených sil – skupina vojáků, která stála za převratem v dubnu 1974.

koloniemi. Jak podotýká Amaral Almeida, jejich názor byl zastíněn vždy převažujícím europeismem, ale v některých oblastech politického a akademického života nachází stále dost zastánců. Zastánci terceiro-mundismo argumentují, že je nutná větší diverzifikace v zahraniční politice Portugalska.⁴⁸

4.2. Dekolonizace – rozdělení portugalské společnosti

Dekolonizace je velkým tématem v portugalské národní diskusi. V mé práci nebylo prioritním cílem zaznamenat tuto debatu, protože se týkala především let 1974–1975 a můj zájem se soustředil na období po roce 1976. Přesto jsem toto téma nemohla zcela opominout, i když by si určitě zasloužilo více prostoru, než jsem mu ve své práci věnovala.

V portugalské společnosti vznikly krátce po revoluci, jak jsem již naznačila v úvodu, dvě skupiny, které se jasně vymezily k dekolonizačnímu procesu. První, představovaná vládními politiky, hájila nutnost okamžitého ukončení koloniální války a co nejrychlejšího vyřešení statutu zámořských území. Jak vzpomíná na dobu po 25. dubnu 1974 tehdejší premiér Mário Soares: „*Urgentní bylo jednat s osvobozenými hnutími v Guinei-Bissau, Mosambiku a v Angole, kde byla válka.*“⁴⁹ Podobně uvažovali i ostatní aktéři dekolonizace. Pro ilustraci uvedu slova jednoho z předních vůdců revoluce a bývalého ministra zahraničí Mela Antunese: „*Vždy jsem usiloval (...) o dekolonizaci a ustanovení dobrých vztahů s bývalými koloniemi, založených na vzájemném respektu.*“⁵⁰ Jednání s bývalými koloniemi se uzavřela na konci roku 1975, kdy nezávislost na Portugalsku vyhlásila jako poslední Angola. Jeden z velkých problémů porevolučního Portugalska byl vyřešen. Avšak zdalena ne všichni byli se způsobem řešení spokojeni.

Mnozí Portugalci naopak politickým představitelům po dubnu 1974 vyčítali, že dekolonizací a udělením nezávislosti zradili svou zemi a svůj lid. K reprezentantům této

---

⁴⁸ Almeida, Rui Lourenço Amaral. Portugal e a Europa: Ideias, Factos e Desafios. Lisboa: Sílabo, 2005. str. 199.

⁴⁹ Soares, Mário. Portugal e a Opção Europeia. In: Ferreira, José Medeiros (koordinátor). Política Externa e Política de Defesa de Portugal Democrático. Sborník II. Curso Livre de História Contemporânea. Lisboa: Colibri, 2001. str. 66.

⁵⁰ Teles, J. M. Galvão. A Revolução e a Política Externa. In: Política Externa e Política de Defesa de Portugal Democrático. Sborník II. Curso Livre de História Contemporânea. Lisboa: Colibri, 2001. str. 36.

skupiny, kteří nesouhlasili se způsobem, jakým byl dekolonizační proces realizován, patřili například někteří veteráni koloniálních válek a navrátilci z bývalých kolonií.⁵¹

Pochopit postoj navrátilců, kteří v mnoha případech byli donuceni ve velmi krátkém období opustit své domovy a přesídlit do Portugalska, kde na ně mnozí hleděli se značnou nedůvěrou, není těžké. Také je nutné si uvědomit, že změna režimu proběhla velmi rychle a mnozí nic takového neočekávali, ani v tehdejších koloniích. Jak vzpomíná José Manuel Jara, bývalý poslanec za portugalskou komunistickou stranu, původem z Luamy: „*Pokroková třída v Angole byla velmi malá. Z šesti set tisíc lidí to bylo okolo tisíce, kteří věděli, že se něco děje. Ostatní ne a chtěli žít až do konce v koloniální iluzi. Nedokázali proto ustát tento konec.*“⁵²

Nespokojenost s dekolonizačním procesem je dobře patrná v knize „*África, A vitória traida*“, v českém překladu „*Afrika, zrazené vítězství*“, jejímiž autoři jsou právě veteráni koloniální války. Podle nich koloniální válka zdaleka nebyla ztracená a jen civilní a vojenští protagonisté z 25. dubna se z různých důvodů, ale mimo jiné i z „*ideologie (a fanatismu), a také z rasismu, ctižádosti a korupce*“⁵³ snažili v lidech vzbudit pocit, že tomu tak je. Jedním z důvodů překotné dekolonizace je podle autorů také fakt, že hlavní aktéři nebyli dostatečně kompetentní k tomu, aby mohli rozhodnout, co je pro Portugalsko dobré. „*O civilních politicích se může obecně říci, že ve skutečnosti neznali zámoří, ani konkrétní vojenskou situaci, protože mnozí (...) před válkou utekli: byli k tomu donuceni, nebo se jednalo o dezertéry.*“ Z vojáků, kteří podpořili dekolonizaci, „*mnozí zastávali příliš nízké hodnosti na to, aby mohli vidět válečnou situaci ze správného celkového pohledu.*“⁵⁴

Z mého pohledu je dnes názor těchto představitelů těžko pochopitelný. Představa, že Portugalci mohli pokračovat ještě několik let v koloniální válce při stále

---

⁵¹ V období kratším než rok se do Portugalska vrátilo více než půl milionu lidí. Z tohoto pohledu se jednalo o zcela ojedinělý fenomén v dějinách země. Podle údajů Statistického úřadu (INE) se podle prvního sčítání obyvatel po revoluci z roku 1981 vrátilo do Portugalska 505 078 lidí, a to 61% původem z Angoly, 33% z Mosambiku, 6% z ostatních kolonií. 60% všech těchto navrátilců se narodilo v Portugalsku. Zdroj: Pires, Rui Pena a kol. *Os Retornados: um estudo sociográfico*. Lisboa: Instituto de Estudos para o Desenvolvimento, 1987. str. 10, 15, 38.

⁵² Dacosta, Fernando. *Os Retornados*. In: *História de Portugal : dos tempos pré-históricos aos nossos dias*. João Medina(org.). Vol. 14. Lisboa : Ediclube, 1998. str. 226.

⁵³ Cunha, Joaquim da Luz a kol. *África, A vitória traida*. Braga, Lisboa: Intervenção, 1977. str. 33.

⁵⁴ Cunha, Joaquim da Luz a kol. *África, A vitória traida*. Braga, Lisboa: Intervenção, 1977. str. 19.

větší ekonomické krizi⁵⁵ a při silicím tlaku mezinárodních společenství, se nezdá příliš reálná. Jinou kapitolou je otázka, nakolik byl způsob provedení dekolonizace úspěšný. Portugalci dnes uznávají, že krvavé občanské konflikty v Angole a v Mosambiku a ničivá indonéska okupace Východního Timoru nebyly ideálním zakončením pětisetletého portugalského koloniálního impéria. Marcelo Rebelo de Sousa, bývalý předseda sociálních demokratů, shrnuje současný postoj Portugalců k dekolonizaci slovy: „*tíže svědomí špatně připravené a ještě hůře realizované dekolonizace.*“⁵⁶ Miguel Vale de Almeida dokonce uvádí, že Portugalci jsou traumatizováni procesem dekolonizace.⁵⁷ Z tohoto pohledu lze pochopit i autory knihy „*África, A vitória traída*“, kteří dekolonizaci označují za „*největší tragédii naší historie*“⁵⁸, která uvrhla mnohé bývalé kolonie do chaosu a nestability. „*Timor, který žil v naprostém míru, byl také zahrnut do tragédie „dekolonizace“ malou skupinou lidí, kteří odporně zradili svou vlast a Timořany, kteří vždy projevovali vůči Portugalsku extrémní loajalitu a patriotismus. Také ostrov Svatého Tomáše byl zahrnut do stejného podivného procesu.*“⁵⁹ Na druhou stranu otázkou zůstává, nakolik tehdejší situaci mohlo samotné Portugalsko oslabené dlouholetou diktaturou a ničivou koloniální válkou ovlivnit a nakolik bylo „*pěšák bez vlivu v boji velkých mocností.*“⁶⁰

4.3. Politický přístup po roce 1976

Z programů jednotlivých vlád po roce 1976 vyplývá, jak jsem zmínila už výše, že portugalští politici zastávali ve vztahu k bývalým koloniím pragmatický postoj s cílem co nejdříve normalizovat vzájemné vztahy „*zvláštní pozornost bude věnována vztahům se zeměmi, kde je oficiálním jazykem portugalština (...) Vláda bude v této oblasti zastávat především pragmatický přístup.*“⁶¹ Tento přístup potvrzuje ve svých pamětech i současný portugalský prezident Cavaco Silva: „*Podle mého názoru by vláda měla*

⁵⁵ Viz. António, Mário. A Descolonização Portuguesa (aproximação a um estudo). Vol. I. Lisboa: Instituto Amaro Costa, 1979-1982. str. 256-257.

⁵⁶ Cit. Sousa, Marcelo Rebelo. Vinte e cinco anos depois. In: Público. 15.9.1999. str.16.

⁵⁷ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 223.

⁵⁸ Cit. Cunha, Joaquim da Luz a kolektiv autorů. África, A vitória traída. Braga, Lisboa: Intervenção, 1977. str. 270.

⁵⁹ Cit. Cunha, Joaquim da Luz a kolektiv autorů. África, A vitória traída. Braga, Lisboa: Intervenção, 1977, str. 268.

⁶⁰ Cit. Teles, J. M. G. A Revolução e a Política Externa. In Política Externa e Política de Defesa de Portugal Democrático. Sborník II. Curso Livre de História Contemporânea. Lisboa: Colibri 2001. str. 35.

⁶¹ Cit. Program VII. Ústavní vlády. Lisboa: Ministério da Educação e Ciência, 1981. str. 69.

jednat pragmaticky, usilovat o odstranění nedorozumění, dvojznačnosti a nedůvěry a vytvořit vhodné prostředí pro rozvoj zvláštních vztahů se zeměmi, kde je oficiálním jazykem portugalština.“⁶²

Tato linie stanovená už první ústavní vládou zůstává zachována po celou dobu. Vyčíst z ní pohled politiků na ztrátu kolonií příliš nelze. Zda jsou tyto vztahy ovlivňovány koloniální minulostí nejde také jednoznačně potvrdit, jak dokládá ve své diplomové práci Ana Mesquita: „*Motivace portugalské rozvojové spolupráce jsou dobře známé. Portugalsko jednoduše navázalo jedinou spolupráci se svými bývalými koloniemi (...) Zda v tomto vztahu existuje nějaká potřeba kompenzace, vyplývající z koloniální minulosti, je ale těžké dokázat.*“⁶³

4.4. Politická rétorika – analýza vybraných období

Politické projevy k vybraným klíčovým momentům po roce 1976 se nesou v podobném duchu, jak je zmíněno výše. Dalšími jevy, které je možné v projevech vyzorovat, jsou: představování Portugalska jako oběti předchozího režimu a pokračující „koloniální rétorika“. Naopak jsem nezaznamenala žádné politické snahy omluvit se bývalým koloniím za příkoří spáchaná během kolonialismu.

4.4.1. Portugalsko jako oběť předchozího režimu

Na tento jev poukazují autoři dvoudílné studie *Descolonização Portuguesa*: „*Když se zkoumají prohlášení vládnoucích představitelů, objevuje se automaticky snaha zdůraznit, že kolonialismus byl produktem kapitalismu a fašismu, které současně utiskovaly portugalský lid. Tak na místo viníků se Portugalci stávají oběťmi.*“⁶⁴

Podobný postoj lze vyčíst především z projevů portugalského prezidenta Ramalho Eanes, který stál v čele Portugalska v letech 1975–85. Ten se během výkonu své funkce mnohokrát účastnil jednání s bývalými portugalskými koloniemi. Na ukázkou uvádím několik citací z jeho projevů.

---

⁶² Cit. Silva, Aníbal Cavaco. *Autobiografia política*. Lisboa: Temas e Debates, 2002. str. 231.

⁶³ Cit. Mesquita, Ana. *A Cooperação Internacional para o Desenvolvimento*. Diplomová práce. 2004. str. 156.

⁶⁴ Cit. António, Mário. *A Descolonização Portuguesa (aproximação a um estudo)*. Vol. I. Lisboa: Instituto Amaro Costa, 1979–1982. str. 371.

Při oficiálním uznání angolské vlády Portugalskem v červnu 1978 Ramalho Eanes pronesl: „*Koloniální konflikt (...) vyústil ve válku naprosto nesmyslnou a nespravedlivou pro všechny strany.*“⁶⁵ Podobně, ale ještě konkrétněji zněla jeho slova při první oficiální návštěvě Angoly v dubnu roku 1982: „*Nebyl to portugalský lid, který si přál koloniální válku.*“⁶⁶

Domnívám se, že pro pochopení jeho slov je nutné si uvědomit význam demokratické revoluce v dubnu 1974. Ta znamenala pro mnohé politiky sedmdesátých a osmdesátých let důležitý předěl, který oddělil dvě naprosto odlišná období – období autoritativního koloniálního režimu Oliveiry Salazara od demokratického režimu po roce 1976. Mnozí političtí představitelé také pocházeli z řad „opozice“ Salazarova režimu a aktivně bojovali za jeho svržení. Konkrétně mezi ně patřil i Mário Soares – premiér první ústavní vlády 1976–1979 a v letech 1986–1996 také portugalský prezident, nebo výše zmíněný Ramalho Eanes. Lze proto také částečně pochopit, že se necítili vinni za chyby minulého režimu a neměli potřebu se za ně omlouvat. Překvapující je, že tento „pocit neviny“ vztahovali na celé Portugalsko, které se demokratickou revolucí okamžitě očistilo od přehmatů spáchaných v koloniálním období. Pro dokumentaci nechám ještě jednou zaznít slova prezidenta Ramalha Eanese: „*Portugalsko je od dob dekolonizace osvobozeno od stigmatu koloniální mocnosti.*“⁶⁷

4.4.2. Koloniální rétorika v politických projevech po roce 1976

Dalším zajímavým jevem, s nímž jsem se při svém výzkumu setkala, je používání „koloniální rétoriky“. Tento jev je zaznamenatelný již ve vládních programech, kde se často mluví o zvláštních vztazích mezi Portugalskem a bývalými africkými koloniemi, kde je Portugalsko označováno za zemi s výsadním postavením v této oblasti. „*Portugalsko je považováno za faktor uznávaného a privilegovaného významu v rozvoji těchto zemí.*“⁶⁸ Také portugalsští politici často ve svých projevech poukazují na společná historická pouta a provázanost s bývalými koloniemi, které hovoří stejným jazykem. Jak

---

⁶⁵ Diário de Notícias. 26. 6. 1978. str. 5.

⁶⁶ Diário de Notícias, 17. 4. 1982. str. 8.

⁶⁷ Diário de Notícias 26. 6. 1978. str. 5.

⁶⁸ Program IX. Ústavní vlády. Lisboa : Dir.-Geral dos Serviços Técnicos, Divisão de Edições, 1983. str. 17.

uvádí portugalský antropolog Miguel Vale de Almeida: „*V Portugalsku stále přetrvává imperiální a expanzionistická rétorika v utváření postkoloniální identity, viditelná například při vzpomínkových oslavách na dobu objevů a v stále častějším zdůrazňování lusofonie (kulturní aktivity i institucionalizace v podobě vzniku CPLP).*“⁶⁹

Typickým příkladem je časté zdůrazňování výjimečnosti vlastního národa. Jak pronesl už výše zmíněný prezident Ramalho Eanes při setkání s představiteli bývalých kolonií v Guinei-Bissau v roce 1978: „*Portugalsko je schopnější a více než většina národů předurčeno porozumět touhám, silám a možnostem nových afrických zemí.*“⁷⁰ V podobném duchu promluvil při příležitosti k výročí revoluce 25. dubna v roce 1986 i další portugalský prezident Mário Soares: „*Africké státy, kde se hovoří portugalsky, vnímáme jako bratry, se kterými nás pojí historická i kulturní pouta.*“ A pokračuje „*Portugalsko je dnes připraveno na svou významnou roli v mezinárodním společenství v duchu své slavné minulosti (...) Portugalsko a Portugalci nejsou cizinci v žádné části světa.*“⁷¹ Politická rétorika se nezměnila ani v devadesátých letech dvacátého století. Při podpisu smlouvy o založení Společenství zemí portugalského jazyka tehdejší portugalský prezident Jorge Sampaio pronesl: „*Formalizovalo se něco hluboce zakořeněného v duších a srdcích našich obyvatel: pocit, že patříme k jedné komunitě, přerušené v geografických termínech (...) ale spojené historickým poutem jazyka, který společně sdílíme.*“⁷²

4.5. Závěr

Ztráta posledních kolonií nepředstavuje pro portugalské politiky téma, k němuž by se příliš často vyjadřovali. Posledním velkým námětem v portugalské politice bylo období dekolonizace, které se rozdílné strany buď snažily hájit, či naopak kritizovat. Po roce 1976 vládní strany zaujaly k bývalým koloniím pragmatický přístup. Jak bylo možné vidět z vládních programů, tyto vztahy si nadále udržely v portugalské zahraniční politice výsadní postavení, ale nikdy se nejednalo o snahu omluvit se za minulé chyby či napravit křivdy z koloniálního období. Naopak portugalští politici

---

⁶⁹ Almeida, Miguel Vale. *Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade*. Oeiras: Celta, 2000. str. 161.

⁷⁰ *Diário de Notícias*. 28. 6. 1978. str.8.

⁷¹ Soares, Mário. *Projev prezidenta republiky k výročí 25. dubna*. 1986. str. 11.

⁷² *Diário de Notícias*. 17.7. 1996. str.11.

společnou minulost prezentují jako výhodu, která jim umožňuje lépe porozumět problémům států nově vzniklých po dekolonizaci.

Při analýze jednotlivých politických projevů z vybraných období po roce 1976 jsem se setkala se dvěma rysy, které dle mého názoru stojí za pozornost. Jedním z nich byl postoj vládnoucích politiků, že i oni sami, případně celé Portugalsko byli obětí bývalého režimu a jeho politiky udržení koloniálního impéria za jakoukoliv cenu. Tento jev dokládám především na analýze projevů bývalého portugalského prezidenta Ramalha Eanese. Druhým zajímavým rysem je používání téměř až familiárních výrazů o blízkosti bývalých kolonií s Portugalskem. Tento aspekt jsem nazvala přetrvávající koloniální rétorikou a poprvé mě na ni upozornil portugalský antropolog Miguel Vale de Almeida.

Zda lze v budoucnosti očekávat hlubší diskusi o koloniálním dědictví ze strany politiků je otázkou, podle mého názoru tu velkou roli může sehrát přístup portugalské společnosti. Co bylo možné vypořádat ze zkoumaných projevů, je převládající názor, že pro současné politiky je minulost spíše uzavřenou kapitolou, která se ukončila i vznikem Společenství zemí portugalského jazyka. Dnes se jedná především o prohlubování vzájemné spolupráce Portugalska a bývalých kolonií, která se stále více realizuje také prostřednictvím Evropské unie.

5. Diskuse v sociálně-akademickém prostředí

V současnosti patří portugalské akademické prostředí k jednomu z neaktivnějších představitelů diskuse o koloniální minulosti a ztrátě kolonií. I tady je ale oproti ostatnímu světu vidět určité zpoždění. Jak podotýká jedna z jeho nejvýraznějších představitelky Margarida Calafate Ribeiro: *„Portugalsko (a portugalská koloniální zkušenost) z četných a odlišných motivů, jmenovitě těch, které charakterizují náš imperialismus a kvůli nimž jsme zažili dekolonizaci v postmoderní době, nebyly ještě podrobeny masivní kritice diasporických myslitelů, spisovatelů, obyvatel (...), která je v původu živé reflexe, jež dala impulz k postkoloniálním studiím v akademickém prostředí ve světě.“*⁷³

Margarida Calafate Ribeiro poukazuje svými slovy na fakt, že i v tomto prostředí se aktivní diskuse začala rozvíjet oproti ostatnímu světu se zpožděním, konkrétně od konce osmdesátých let a zejména pak v letech devadesátých. I tady o koloniální válce a důsledcích kolonialismu panovalo v sedmdesátých a osmdesátých letech převážně mlčení. Její názor potvrzují i jiní akademici. Například historik Paulo de Medeiros doslova uvádí, že *„koloniální válka byla tabu v portugalské společnosti po dvě desetiletí.“*⁷⁴ Světlou výjimku představovali pouze někteří myslitelé a autoři krásné literatury.

5.1. „Vlaštovky“ diskuse o ztrátě kolonií v Portugalsku

Už roku 1978 portugalský esejista Eduardo Lourenço publikoval dnes slavnou esej *„Labyrint smutku“*, v níž se zamýšlel nad faktem, co pro portugalskou společnost znamenala ztráta zámořských území. Eduardo Lourenço patří k uznávaným portugalským myslitelům a ve svých esejích se často zabývá právě portugalskou identitou a povahou. Jeho komentáře nebývají k Portugalcům příliš lichotivé. V roce 2003 například Portugalsko a Portugalce charakterizoval slovy: *„Portugalsko je země, která nikdy nevyšla ze sebe samé. Vyšla bez skutečného vyjití. Je to jedna z nejtýpějších věcí v našem způsobu bytí. Je to stejné jako ve slavné pasáži z díla*

---

⁷³ Ribeiro, M.C., Ferreira. A.P. *Fantasmas e Fantasias imperiais no imaginário português contemporâneo*. Porto: Campo das Letras, 2003. str. 15.

⁷⁴ Portugal não é um país pequeno: contar “o império” na pós-colonidade. Sanches, Manuela Ribeiro (org.). Lisboa: Cotovia, 2006. str. 350.

*Putování (Portugalce) Fernãa Mendese Pinty, který nalezne na indickém pobřeží tu samou zemi, kterou zná ze své vlasti. Čína a její obyvatelé jsou stejní, jako by byli v portugalské provincii Minho.*⁷⁵

Další velkou výjimkou v rámci portugalské společnosti jsou autoři krásné literatury. Ti již od konce sedmdesátých let prostřednictvím svých děl upozorňovali na trauma koloniální války. V mé práci není dostatek prostoru, abych se jim věnovala podrobněji, ráda bych proto zmínila především jedny z prvních těchto literátů Antónia Lobo Antunese a Lídiu Jorge.

António Lobo Antunes už roku 1979 vydal první díl své autobiografické trilogie Jidášova díra, kde poprvé nezaobaleně vylíčil kruté zkušenosti z koloniální války v Angole, kam odjel jako lékař v rámci povinné vojenské služby. Margarida Calafate Ribeiro toto dílo označuje za jednu z prvních knih velkého dopadu o životní zkušenosti z koloniální války.⁷⁶ Kniha existuje i v českém překladu. Ve stejném roce vydal Antunes Memória de Elefante (Paměť slona) a o rok později Conhecimento do Inferno (Poznání pekla)⁷⁷.

První ženský pohled na koloniální válku zveřejnila o devět let později Lídia Jorge v románu Costa dos Murmúrios (Pobřeží šepotu), odehrávajícím se v době válečného konfliktu v Mosambiku.⁷⁸

Díla obou uvedených autorů jsou dnes předmětem četných analýz ze strany portugalských postkoloniálních odborníků.

---

⁷⁵ Lourenço, Eduardo. Finisterra: revista de reflexão e crítica. č. 51. Lisboa: Fundação José Fontana, 2003. str.81.

⁷⁶ Ribeiro, M.C. In: Portugal não é um país pequeno. str. 43.

⁷⁷ Poznámka autorky: Poslední dvě uvedená díla nebyla do češtiny přeložena.

⁷⁸ Bethencourt, Francisco. Desconstrução da memória imperial: literatura, arte e historiografia. In: Fantasmas e Fantasias. str. 71. Poznámka autorky: A Costa dos Murmúrios nevyšla v českém překladu. Pouze byl v českých kinech v rámci Febiofestu 2004 uveden snímek na motivy této knihy pod názvem Pobřeží šepotu v režii Margaridy Cardoso (2004).

5.2. Devadesátá léta – mezník v postkoloniálním Portugalsku

V devadesátých letech došlo ve společnosti k dalšímu uvolnění, kdy se řada dosud tabuizovaných otázek, jako například homosexualita, rasismus, právo na potrat a mimo jiné i koloniální zkušenost, staly předmětem veřejné diskuse.

„Od osmdesátých let začíná v Portugalsku nejen veřejná diskuse na téma rasismus, ale i o antirasistickém hnutí a kulturních manifestacích spojených s rostoucí přítomností Afričanů v Lisabonu (...) V devadesátých letech je to téma o hnutí gayů a lesbiček.“⁷⁹

Eduardo Lourenço k tomu podotýká: *„V devadesátých letech (...) se objevuje rétorika lusofonie, politická korektnost ohledně setkávání kultur, kritický pohled – ale také revizionismus, co se týče doby objevů, začátek historiografické katarze ohledně koloniální války.“⁸⁰*

Od devadesátých let bylo také publikováno množství esejí a hodnotících úvah o stavu post-koloniálního Portugalska i odborných studií o koloniální minulosti. Vzrůstal zájem o dění v bývalých koloniích. Fernando Dacosta začíná kapitolu, nazvanou *Melancolia africana*, větou: *„Devadesátá léta jsou charakteristická posedlostí vším z Afriky.“⁸¹* Vznikala také nová výzkumná centra zaměřená na nedávnou minulost. Jedním z nich je například Institut současné historie na Nové univerzitě v Lisabonu, založený roku 1991.

Změnou oproti minulosti byl i přístup k tématu koloniální války. Generální štáb armády v roce 1990 poprvé zveřejnil statistiky o obětech koloniální války mezi roky 1961 až 1975.⁸² Ve stejném roce týdeník *Expresso* publikoval první klinickou studii, která upozornila na posttraumatický válečný syndrom, který postihl odhadem přes sto tisíc veteránů tohoto konfliktu⁸³.

---

⁷⁹ Almeida, Miguel Vale. *Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade*. Oeiras: Celta, 2000. str. 198.

⁸⁰ Almeida, Miguel Vale. *Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade*. Oeiras: Celta, 2000. str. 181.

⁸¹ Dacosta, Fernando. *Os Retornados: Melancolia Africana*. In: Medina. str. 230.

⁸² *Consequências da descolonização*. In: Mattoso, J. *História de Portugal*. Vol. 8. str. 83.

⁸³ Uvádí se počet 140 000 bývalých vojáků, u kterých se objevil posttraumatický syndrom. Zdroj: *Consequências da descolonização*. In: Mattoso, J. *História de Portugal*. Vol. 8. str. 83.

V Portugalsku se kladl stále větší důraz na lusofonii⁸⁴. V roce 1996 vzniklo Společenství zemí portugalského jazyka a o dva roky později se slavily také Comemoracões dos Descobrimentos (Vzpomínkové oslavy na období objevů) v rámci Expa 98. Dalším dokladem zájmu Portugalců o bývalé kolonie a minulost byly masivní demonstrace obyvatel na podporu Východního Timoru v září 1999.

5.3. Postkolonialismus a postkoloniální studia v portugalském prostředí

Postkolonialismus jako akademický směr se v Portugalsku v akademickém prostředí začal stále více prosazovat ke konci devadesátých let dvacátého století. Domnívám se, že i jeho zásluhou se o koloniální minulost zajímá stále větší počet Portugalců. Mnozí portugalští autoři, kteří dnes píšou o koloniální zkušenosti své země, také často vycházejí z děl zakladatelů postkolonialismu ve světě, jako byli už v úvodu zmíněni Edward Said, Homi K. Bhabha nebo Gayatri Spivak.

V Portugalsku samém panují kolem vlastního akademického směru postkolonialismu určité rozpaky. Setkáme se tu sice s podobným chápáním tohoto pojmu jako jinde ve světě, například portugalská literární kritička Margarida Calafate Ribeiro definuje postkolonialismus jako „kritickou analýzu koloniální historie a samotného antikolonialismu“,⁸⁵ ale také se značnou kritikou dominance anglofonního světa a nedostatečnou analýzou kolonialismu a postkolonialismu ze strany Portugalců. Boaventura de Sousa Santos, jeden z předních portugalských postkoloniálních teoretiků, charakterizuje postkolonialismus jako ve své podstatě anglofonní jev, který vychází z britského kolonialismu.⁸⁶ Domnívá se ale, že portugalská koloniální zkušenost byla značně odlišná od anglické na to, aby mohla vycházet ze stejných měřítek. Podobný názor zastávají i ostatní portugalští akademici, kteří také často poukazují na skutečnost, že v uznávaných odborných publikacích o postkolonialismu je často portugalské koloniální impérium zcela opomíjeno či jen letmo zmíněno. Například portugalský

---

⁸⁴ Lusofonie – nejčastěji používáno jako označení pro společenství zemí mluvících portugalsky. Jedná se o Portugalsko a jeho bývalé kolonie. Zdroj: webová stránka portugalské vlády: <http://www.portugal.gov.pt/Portal/PT/Geral/Lusofonia>.

Název od Lusitánů – původních keltoiberských kmenů, které sídlily na území Portugalska. Za římské nadvlády existovala provincie Lusitánie. Zdroj: Klíma, Jan. Dějiny Portugalska. str.12.

⁸⁵ Ribeiro, M.C. Uma História de Regressos. Porto: Afrontamento, 2004. str. 17.

⁸⁶ Boaventura, S.S. Entre Prospero e Caliban. In Entre Ser e Estar. Porto 2001. str. 30.

historik Paulo Medeiros upozorňuje na fakt, že uznávané analýzy tohoto směru, jako díla Anii Loomby *Colonialism / Postcolonialism* (1998) nebo Roberta J. C. Younga *Postcolonialism: An Historical Introduction* (2001), o iberském kolonialismu buď nemluví vůbec, nebo velmi povrchně.⁸⁷

Podobně jako u postkolonialismu i kolem samotných postkoloniálních studií se objevuje kritika nedostatečného vlivu portugalské koloniální zkušenosti. Boaventura uvádí přímo na stránkách Coimberské univerzity k doktorskému studiu „*Postkolonialismus a globální občanství*“, že v Portugalsku i přes skutečnost, že bylo zemí s nejvíce kontakty s neevropskými společnostmi po nejdelší časový úsek, postkoloniální studia téměř neexistují.⁸⁸ A dodává, že ti, kdo se chtějí zabývat iberským kolonialismem, musí opět vycházet z poznatků o anglofonním kolonialismu, který je v mnoha směrech ať už z pohledu politického, ekonomického, sociálního či kulturního značně odlišný od iberského modelu.⁸⁹

5.4. Témata akademické diskuse

Pro portugalské akademické prostředí přestala být koloniální zkušenost tabu od devadesátých let dvacátého století. Naopak v současnosti akademičtí představitelé velmi často kritizují dosavadní pokrytectví portugalské společnosti a jejich vztah ke koloniální minulosti. V této části zmiňují témata, která jsou nejhojněji zastoupena v diskusi o portugalské koloniální minulosti a o ztrátě posledních kolonií.

5.4.1. Koloniální válka a kritika ticha

Koloniální válka je v současnosti velkým tématem v portugalské akademické diskusi i širší společnosti. Téma, které bylo dlouhá léta v portugalské společnosti tabu, se stalo v posledních letech značně oblíbeným. Dnes jsou v Portugalsku k nalezení četné publikace nejen o samotném konfliktu, ale i o postavení ženy v něm, roli domorodců a podobně. Literární fikce k tomuto tématu jsou hojně analyzovány a interpretovány.

---

⁸⁷ Medeiros, Paulo. Apontamentos para conceptualizar uma Europa pós-colonial. In: Portugal não é um país pequeno. str. 343-344.

⁸⁸ Doktorské studium Postkolonialismu a globálního občanství bylo otevřeno na Ekonomické fakultě Coimberské univerzity ve školním roce 2004/2005.

⁸⁹ Universidade Coimbra. Doktorské studium Postkolonialismus a globální občanství. Úvodní strana. http://www.fe.uc.pt/ensino_dout-poscolonicidadglobal.html

Dokumentární filmy tohoto zaměření, prezentované například na známém festivalu dokumentárních filmů v Lisabonu DocLisboa, vyprodávají sály kin⁹⁰ a stále nově vznikající výzkumné projekty dokazují, že zájem neustává. Antropolog Miguel Vale de Almeida se dokonce domnívá, že téma koloniální války patří k jednomu z nejlépe zpracovaných v portugalském prostředí.⁹¹

Při záznamu akademické diskuse na toto téma jsem se často setkávala především s kritikou ticha, které v portugalské společnosti přetrvávalo po dlouhou dobu. „*Z koloniální války jsme všechno okamžitě ukryli. (...) Záznamy našich činů. Tam jsme nechali mrtvé a tady invalidy. (...) Hanba byla taková, že v roce 1974, jako když padá opona na jevišti, koloniální válka byla opatrně odstraněna z kolektivní paměti.*“⁹² Margarida Calafate Ribeiro k tomu dodává: „*Po 25. dubnu se nadšeně křičelo ‚Žádný další voják do kolonií‘ a rychle se přestalo mluvit o válce.*“⁹³

Ještě v roce 1999 ve svém příspěvku, symbolicky nazvaném „*Kultura ticha*“ ve sborníku *Marcas da Guerra Colonial* Eduardo Lourenço uvádí, že: „*Koloniální válka (...) nikdy nebyla a nikdy nebude součástí současného diskurzu samotných Portugalců.*“⁹⁴ Za poslední roky ale došlo k výrazné změně a koloniální válka se stává součástí společenského diskurzu portugalské společnosti čím dál více. Za zmínku rozhodně stojí dokumentární seriál *A Guerra (Válka)* novináře Joaquina Furtada. Jeho cílem bylo přinést co možná nejvíce objektivní pohled na konflikt Portugalska s jeho koloniemi v zámoří v letech 1961–1974. V jednotlivých dílech, které byly postupně věnovány všem válečným polím – Angole, Mosambiku a Guinei-Bissau – dostali prostor účastníci ze všech válečných stran. Devítidílná série byla vysílána v portugalské veřejnoprávní televizi RTP od října do prosince 2007.⁹⁵ Jednalo se ze strany médií o první a ojedinělý projekt, který vyvolal v portugalské společnosti značný ohlas.

---

⁹⁰ Zkušenost autorky. Účast na DocLisboa podzim 2005 a 2007.

⁹¹ Rozhovor autorky s Miguelem Vale de Almeidou 7. listopadu 2007 v Lisabonu.

⁹² Ribeiro, Jorge. *Marcas da Guerra Colonial*. Porto: Campo das Letras, 1999. str. 8.

⁹³ Ribeiro, M. C. *África no feminino: as mulheres portuguesas e a guerra colonial*. In: *Revista crítica de ciencias sociais*. č. 68. Coimbra. Abril 2004. str. 26.

⁹⁴ Lourenço, Eduardo. *Uma cultura do silêncio*. In: *Marcas da Guerra Colonial*. org. Jorge Ribeiro. 1999. str. 221.

⁹⁵ Público. 13. října 2007. str. 6 - 9.

5.4.2. Portugalské koloniální impérium a národní identita

Jakým způsobem se podepsala koloniální zkušenost na současné portugalské identitě, je dalším velkým tématem portugalské akademické diskuse. Jak podotýká Margarida Calafate Ribeiro: „*Všechna impéria jsou ve své velké části, imaginární nebo politickou fikcí národů, které přesahují sebe samé.*“⁹⁶ Její výrok doplňuje historik Paulo Medeiros, který dodává, že „*všechny národy, ale zcela jistě všechny imperiální národy, jsou stinnými domovy přeplněnými duchy.*“⁹⁷

Tyto názory charakterizují směr diskuse na toto téma. Co je totiž možné zaznamenat u většiny portugalských akademiků, je shoda na tom, že pětisetletá koloniální zkušenost ovlivnila výrazně mentalitu portugalského národa a je jen otázkou, do jaké míry se to projevuje ještě dnes. Jak podotýká Miguel Vale de Almeida: „*Byli jsme stvořeni v expanzi a kolonizaci. Hlouposti, které jsme dělali s ostatními, ovlivnili i nás. Nikdy víc nemůžeme být stejní poté, co jsme obchodovali s otroky. Nikdy více nemůžeme být stejní poté, co jsme opustili lid.*“⁹⁸

V portugalských studiích s touto problematikou, převažuje názor, že současná portugalská identita je stále výrazně ovlivněna koloniální minulostí. Jak podotýká také Miguel Vale de Almeida, i v současných reflexích o portugalské identitě je „*ukryta přítomnost Impéria*“.⁹⁹ Manuela Ribeiro Sanches se dokonce domnívá, že: „*identita Portugalska bude vždy spjata s koloniální minulostí.*“¹⁰⁰ Na vliv koloniální minulosti na utváření identity upozorňuje ve svém příspěvku Casas assombradas i Paulo Medeiros: „*Národní otázka byla vždy nezbytně spjata s pojetím Impéria. Mám na mysli především, že minimálně od vzniku Estado Novo, národní teleologie potřebuje kolonialismus, aby se udržela a ubezpečila o své vlastní nesmrtelnosti.*“¹⁰¹

Důkazů o ovlivnění současné portugalské identity koloniální minulostí nabízejí portugalští portugalští akademici několik. Jedním z příkladů jsou podle Miguela Vale de

---

⁹⁶ Ribeiro, M. C. In: Portugal não é um país pequeno. Lisboa: Cotovia, 2006. str. 29.

⁹⁷ Medeiros, Paulo. Casas assombradas. In: Ferreira, M.C. Fantasmas e Fantasias imperiais no imaginário português contemporâneo. Porto: Campo das Letras, 2003. str. 149.

⁹⁸ Almeida, Miguel Vale. Timor, Portugal e a esquerda. In: Público. 13.9.1999. str. 16.

⁹⁹ Leal, João. O Império Escondido. In: Portugal não é um país pequeno. Lisboa: Cotovia, 2006. str. 77.

¹⁰⁰ Sanches, M. R. Portugal não é um país pequeno. Lisboa: Cotovia, 2006. str. 78.

¹⁰¹ Medeiros, Paulo. Casas assombradas. In: Fantasmas e fantasias. str. 131.

Almeidy masivní demonstrace portugalského lidu na podporu Východního Timoru, kterým se podrobně věnuji v případové studii.

Jiným příkladem je význam eposu slavného portugalského spisovatele Luíse Camõese Lusovci pro portugalskou společnost. Podle Luíse de Sousy Rebela¹⁰² „*V portugalském pomyslném diskurzu zaujímají Lusovci klíčovou pozici nejen z přirozeného a relevantního důvodu vzhledem k tomu, že se jedná o historické téma, ale také z pohledu, jakou roli hraje tato báseň v invenci národní identity.*“¹⁰³ A dodává „*Lusovci získali v portugalském občanském vzdělání dominantní důležitost, která dělá z knihy breviář patriotismu v obtížných momentech naší historie.*“¹⁰⁴

Tento názor zastává i antropolog João Leal. Podle něj fakt, že Lusovci stále patří mezi povinnou a uznávanou literaturu ve školách, je důkazem o významu epochy objevů v portugalské národní identitě.¹⁰⁵ Přítomnost impéria lze podle něj vidět i v běžné diskusi o národní identitě, kde v myšlení lidí stále zůstává přítomna idea: „*Jsme malí, ale už jsme byli velcí.*“¹⁰⁶ João Leal dochází k závěru, že nostalgie po Impériu je v národní identitě mnohem více přítomná než často opakované stereotypy jako *saudade*¹⁰⁷ a pohostinnost.¹⁰⁸

Jediný opačný názor na utváření portugalské koloniální identity a vliv koloniální minulosti, který jsem zaznamenala při svém výzkumu, zastával profesor António José Telo z Filozofické fakulty Klasické univerzity v Lisabonu. Podle něj dnes všechny

---

¹⁰² Luís de Sousa Rebelo je Emeritus Professor Kings College Londýnské univerzity a člen Akademie věd v Lisabonu. Autor četných publikací o literatuře. Zdroj: *Fantasmas e Fantasias imperiais no imaginário português contemporâneo*. Porto: Campo das Letras, 2003. str. 297.

¹⁰³ Rebelo, Luís de Sousa. O mito do lusíada: uma tentativa de superação. In: *Fantasmas e Fantasias*. str. 115.

¹⁰⁴ Rebelo, Luís de Sousa. O mito do lusíada: uma tentativa de superação. In: *Fantasmas e fantasias*. str. 116.

¹⁰⁵ Leal, João. O Império Escondido. In: *Portugal não é um país pequeno*. Lisboa: Cotovia, 2006. str. 78.

¹⁰⁶ Leal, João. O Império Escondido. In: *Portugal não é um país pequeno*. Lisboa: Cotovia, 2006. str. 78.

¹⁰⁷ Saudade – pocit smutku, melancholie, něčeho ztraceného. V češtině neexistuje stejný ekvivalent. Teorii o tomto citu vypracoval na přelomu 19. a 20. století portugalský intelektuál Pascoaes, který se snažil ukázat, že právě tento pocit dominuje v portugalské lidové kultuře. Pocit *saudade* popisuje jako: „*nostalgickou úzkost po době, kdy Portugalsko vzhledem k Impériu bylo velké.*“ Zdroj: *Portugal não é um país pequeno*. Lisboa: Cotovia, 2006. str. 77.

¹⁰⁸ Leal, João. O Império Escondido. In: *Portugal não é um país pequeno*. Lisboa: Cotovia, 2006. str. 79.

národy na světě procházejí určitou krizí identity podobně jako Portugalsko a tato krize je spojena s efekty globalizace, nikoliv s koloniální minulostí.¹⁰⁹

5.4.3. Postavení Portugalska ve světě a nový pohled na portugalský kolonialismus

Pozice Portugalska ve světě částečně souvisí i s vnímáním a utvářením portugalské identity, kterou jsem se zabývala v předchozí kapitole. V současnosti jedním z nejvýraznějších a nejosobitějších portugalských odborníků, který se tímto tématem zabývá, je Boaventura de Sousa Santos. Ráda bych v této části jen stručně zmínila některé z jeho nejzákladnějších postřehů, na něž se často odvolávají i ostatní portugalští akademici, jako je Miguel Vale de Almeida nebo Sheila Khan.

Boaventura de Sousa Santos ve svých úvahách často Portugalsko označuje za semiperiferní zemi, která se nachází někde uprostřed mezi světovým ekonomickým centrem (v historii Británie, Francie a Německo) a periferií.¹¹⁰ Podle Boaventury právě z tohoto důvodu nebylo Portugalsko v minulosti schopné dostatečné kolonizace jako země centra a z důvodu ekonomické závislosti na Velké Británii byl jeho kolonialismus podřízen anglickému. Pro současné Portugalce z těchto aspektů vyplývá, že mají dodnes problém s reprezentací vlastní koloniální minulosti, čímž Boaventura odkazuje opět na dominanci anglické koloniální zkušenosti v současném akademickém prostředí.

Právě pojem semiperiferní země je nejčastěji zmiňován i v pracích jiných odborníků. I když občas toto opakované tvrzení vyvolává jisté pochybnosti, patří bezesporu v tamním akademickém prostředí k jedněm z nejznámějších teorií o postavení Portugalska ve světě.

5.4.4. Nové téma – postavení ženy

V poslední době se v akademické diskusi do popředí dostává také postavení ženy. Kromě četných analýz knihy Lídie Jorge *Pobřeží šepotu*¹¹¹ vzniklo v poslední

---

¹⁰⁹ Telo, A.J. In: Portugal na transição do milénio. Sborník. Colóquio Internacional 5.-8. 11. 1997. Lisboa: Fim do Século, 1998. str. 328.

¹¹⁰ Boaventura, S.S. Entre Próspero e Caliban. In: Entre Ser e Estar. str. 25.

¹¹¹ Knihou Lídie Jorge *Pobřeží šepotu* se zabývá například Paulo de Medeiros ve svém příspěvku *Casas Assombradas*. In: *Fantasmas e fantasias*. str. 127-149. Nebo Ana de Medeiros ve svém příspěvku *Re-escrevendo a História*. In: *Revista Crítica de Ciências Sociais*. č. 68. Coimbra: Centro de Estudos Sociais, duben 2004. str. 101-116.

době několik studií o postavení portugalské ženy v koloniálním impériu v období koloniální války.

Ve dnech 22.–23. května 2003 Centrum dokumentace 25. dubna v Coimbre uspořádalo kolokvium na téma „Ženy a koloniální válka“. Příspěvkům z tohoto kolokvia bylo poté věnováno jedno číslo Kritického časopisu sociálních věd.¹¹² Jak uvádí jedna z autorek Margarida Calafate Ribeiro, byla to „*snaha o první reflexi na téma koloniální války z ženského pohledu*“.¹¹³ Příspěvky se zabývaly například láskou v čase války, pocity žen při odchodu svých partnerů či synů apod.

Dalšími příklady výzkumu v této oblasti jsou například identita mosambických žen v současném Portugalsku, kterou se zabývá Sheila Khan, nebo role žen v konfliktu na Východním Timoru v podání Teresy Cunhy.

5.5. Závěr

Portugalské akademické prostředí reagovalo v širší míře na ztrátu posledních afrických a asijských kolonií se zpožděním téměř dvaceti let. Jedinou výjimku do té doby představovali autoři krásné literatury a někteří esejisté. Od devadesátých let se ale v tomto prostředí rozvinula významná diskuse k jednotlivým aspektům koloniální zkušenosti. Domnívám se, že svou roli tu sehrál i akademický směr postkolonialismus, který začal do země pronikat ve stejné době a umožnil portugalským akademikům podívat se na koloniální minulost z nových úhlů pohledu.

V současnosti akademická diskuse zahrnuje široké spektrum témat. Jedním z prvních byla koloniální válka v letech 1961-1973, která do devadesátých let byla v portugalské společnosti tabu. Značná pozornost se soustředí také na vliv koloniální minulosti na portugalskou mentalitu. Toto téma se stalo předmětem řady studií a esejí. Jinou výzkumnou oblastí, která se dostává do popředí, je postavení žen, ať již v koloniálním konfliktu či v koloniálním impériu obecně. Osobitým odborníkem na

---

¹¹² As Mulheres e a Guerra Colonial. Revista Crítica de Ciências Sociais. č. 68. Coimbra: duben 2004.

¹¹³ Ribeiro, M.C. As Mulheres e a Guerra Colonial. In: Revista Crítica de Ciências Sociais. č. 68. Coimbra: duben 2004. str. 3.

portugalský postkolonialismus a pozici země ve světě je Boaventura de Sousa Santos, jehož názory se často objevují i v dílech jiných autorů.

Portugalští akademici patřili také k jedněm z prvních, kteří si povšimli přetrvávajícího ticha o konci koloniálního impéria ve společnosti a začali ho kritizovat.

I jejich zásluhou se dnes o koloniální tematiku začíná zajímat stále větší počet Portugalců a postupně by se mohla stát i námětem celospolečenské debaty. Vzhledem ke krátké době, v níž tato diskuse vznikla, je jisté, že řada témat čeká ještě na objevení.

6. Případová studie – postoj Portugalců k událostem na Východním Timoru v září 1999

Dne 30. srpna 1999 se na základě dohody mezi Portugalskem a Indonésií uskutečnilo na Východním Timoru pod dohledem OSN referendum, které mělo rozhodnout, zda tamní obyvatelé chtějí autonomii. Výsledek referenda byl jednoznačný: 79% obyvatel návrh autonomie odmítlo, což signalizovalo brzký proces přechodu k nezávislosti.¹¹⁴ Indonésie ale tuto možnost odmítla a 5. září 1999 začala indonéská vojska a proindonéská hnutí systematicky decimovat obyvatele Východního Timoru. Důsledkem byly tisíce přesídlených lidí v oblasti, uprchlíků v západní části ostrova a řada mrtvých.¹¹⁵ Indonéská reakce vzbudila v Portugalsku velký odpor. Poprvé od roku 1974 portugalská společnost vyšla masově do ulic, aby vyjádřila svůj názor. K protestům proti pasivitě mezinárodního společenství a indonéskému útlaku obyvatel Timoru se přidali i politici a významnou roli v tomto období sehrála média. Fenomén masivních demonstrací, které bylo možné v zemi vidět téměř po celé září 1999, hodnotí portugalští komentátoři jednoznačně jako něco zcela ojedinělého.

Miguel Vale de Almeida: *„Občanské hnutí v Portugalsku v rozsahu nikdy neviděném od časů pádu diktatury a revolučního období v letech 1974-75.“*¹¹⁶

Ana Mesquita: *„Vlna solidarity a občanské mobilizace portugalského obyvatelstva jako reakce na násilí a nespravedlnost (...) Nikdy předtím v Portugalsku nebylo k dispozici tolik finančních a lidských zdrojů vyčleněných pro spolupráci v tak intenzivní formě a v tak krátkém časovém období.“*¹¹⁷

---

¹¹⁴ Deník Público. 4.9.1999. str. 3.

¹¹⁵ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 205.

¹¹⁶ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 205.

¹¹⁷ Mesquita, Ana. A Cooperação Internacional para o Desenvolvimento. Diplomová práce. 2004. str. 64.

Cíl Portugalců byl jasný - donutit mezinárodní společenství, konkrétně OSN a Spojené státy, k intervenci na Východním Timoru. Po dlouhém dohadování indonéská vláda 12. 9. 1999 souhlasila s příjezdem mezinárodních sil na Timor.¹¹⁸

6.1. Role médií

„V novinách i televizních zprávách, vše, co se netýká utrpení a odporu na Timoru, je odkládáno na konec, nebo zcela ignorováno.“¹¹⁹

V případě událostí na Východním Timoru sehrála média poprvé od porevolučních dob výraznou roli. Aktivně se zapojila do celoportugalského hnutí odporu a po celé září 1999 nepřetržitě informovala o dění na Východním Timoru, o postoji mezinárodního společenství a o protestních aktivitách v Portugalsku, což výrazně ovlivňovalo přístup portugalské společnosti. Poprvé byly v hojné míře k organizování manifestací využívány také internet, mobilní telefony a rádio.

Výjimečné postavení v informování portugalské veřejnosti si získala soukromá rozhlasová stanice TSF. Ta po celé září 1999 soustředila svou pozornost na dění na Timoru a omezila ostatní programy a zprávy na minimum. *„Radiožurnál mobilizoval všechny své síly, aby nepřetržitě čtyřadvacet hodin denně monitoroval krizi.“¹²⁰* Svou solidaritu tato stanice vyjadřovala i sloganem *„je deset hodin na kontinentě, o jednu hodinu méně na Azorech a pět hodin odpoledne na Východním Timoru.“¹²¹*

Při analýze reakce portugalské společnosti na dění na Východním Timoru jsem se zaměřila na dva hlavní portugalské deníky O Público a Diário de Notícias a týdeník Expresso.

Už od vypuknutí krize byly první strany obou deníků věnovány Timoru a titulkové věty byly psány v značně emotivním duchu. O Público 5. září 1999 krátce po příjezdu indonéských vojsk na ostrov charakterizoval situaci slovy: *„Díl v železu a v ohni“* s

---

¹¹⁸ Público. 13.9.1999. titulní strana.

¹¹⁹ Expresso. 11.9.1999. str. 2.

¹²⁰ Rádio TSF – 200 hodin. Público. 14.9.1999. str.15.

¹²¹ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 210.

dotatkem „*milice zasévají v Dílí teror společně s indonéskou policií a vojskem*“.¹²² Jiným příkladem je titulní strana z 21. září 1999 „*Můj bože, můj bože, snad teď nastane mír...*“.¹²³ Ještě sugestivněji informoval o událostech na titulních stranách Diário de Notícias. Na prvních stranách se objevovaly titulky jako: *Brutální čistky*¹²⁴ nebo „*Umřeme všichni*“.¹²⁵

Všechna tři média vyčlenila Východnímu Timoru zvláštní sekci, a to na svých prvních stránkách. V případě týdeníku Expresso, který komentoval dění s týdenním odstupem, nebylo jeho zapojení tak výrazné. Zřetelně ale timorská krize ovlivnila deníky O Público a Diário de Notícias.

Během září 1999 bylo ve zmíněných novinách otištěno velké množství osobních příběhů Timořanů a jejich rodin.¹²⁶ Značný prostor byl věnován také působivým fotografiím plačících dětí a žen, případně mrtvých obyvatel. Novinář timorského původu Adelino Gomes měl například každý den v Público rubriku k Timoru, která začínala slovy: „*Dnes je pátý (šestý, sedmý, etc.) den genocidy obyvatel na Východním Timoru*“.¹²⁷ Během timorské krize bylo ve zmíněných periodikách zveřejněno nesčetné množství komentářů, názorů a analýz. Některé z nich zmiňuji v dalších částech této kapitoly.

Intenzivní sledování vývoje na Východním Timoru ze strany médií ustalo až ke konci září, kdy na ostrov přijely první mezinárodní síly. Od října 1999 byl už prostor věnován domácímu dění – především blížícím se parlamentním volbám 10. října a úmrtí slavné portugalské zpěvačky fada Amálie Rodrigues 6. října 1999. V Público je možné zaznamenat ústup od 22. září, podobně je tomu u Diário de Notícias. Týdeník Expresso zcela opustil od informování o Timoru ve vydání z 2. října, ve kterém hlavním tématem byly již portugalské parlamentní volby.

---

¹²² O Público. 5.9.1999. titulní strana.

¹²³ O Público. 21.9.1999. titulní strana.

¹²⁴ Diário de Notícias. 7.9.1999. titulní strana.

¹²⁵ Diário de Notícias. 9.9.1999. titulní strana.

¹²⁶ Público. 7.9.1999. str.5.

¹²⁷ Gomes, Adelino. Timorské poznámky bílého cizince. In: Público. 8.9.1999.str.6.

6.2. Role politiků

Ke změně postoje došlo i u politiků a vysokých státních představitelů, kteří se aktivně přidali k vlně solidarity, jež ovládla celé Portugalsko. Zda se jednalo o chladný politický kalkul či o skutečný zájem pomoci Timořanům, zůstává předmětem spekulací. Každopádně poprvé od porevolučních dob bylo možné i v politickém prostředí zaznamenat diskusi. Portugalští politici porušovali protokol a dávali najevo své emoce, ať již to byly slzy u prezidenta republiky při jedné z manifestací v Lisabonu či rozčilení portugalských diplomatů nad pasivitou mezinárodního společenství při jednáních OSN v New Yorku.¹²⁸ Někteří z politiků se také osobně účastnili protestů po celé zemi.

„Manifestace v Lisabonu před sídlem OSN se zúčastnili i představitelé jednotlivých politických stran, setkali se tam představitelé Lidové strany s členy Komunistické strany, jeden socialistický zástupce a jeden kandidát za sociální demokraty a mnoho tváří z Bloku levice.“¹²⁹

Požadavek Východních Timořanů na nezávislost podpořily také všechny hlavní politické strany. Výsledek timorského referenda označil portugalský prezident Jorge Sampaio slovy: *„Historický moment (...) nezapomenutelný moment.“¹³⁰* V jiném prohlášení vůdce opozice socialista Durão Barroso uvedl: *„Je čas přejít od slov k činům. Portugalsko musí jít příkladem mezinárodnímu společenství a vést mírový proces na Timoru.“¹³¹* I portugalské komunisty verbálně demonstrovali svou podporu timorskému lidu: *„Potvrzujeme, že Xanana Gusmão může vždy počítat se solidaritou portugalských komunistů v nové fázi boje za osvobození národa.“¹³²*

Ne všude se ale jednání portugalských politiků setkávalo s příznivými reakcemi. Někteří Portugalci jim vyčítali, že téma Timoru využívají v osobní prospěch poté, co vidí, jaký ohlas vzbuzuje u portugalské veřejnosti.

---

¹²⁸ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 210.

¹²⁹ Público. 6.9.1999. str.4.

¹³⁰ Público. 4.9.1999.str. 5.

¹³¹ Público. 6.9.1999. str.5.

¹³² Público. 6.9.1999. str.5.

„V okamžiku, kdy poprvé v mém životě jsem zažil opravdové klima národního konsensu o některé z aktuálních otázek (genocida na Východním Timoru), nemohu neukázat své hluboké znechucení ... jednou portugalskou politickou stranou, jejíž politické využití této kauzy mě šokuje (...) Militanti z Bloku levice se ostentativně účastní demonstrací pro Timor a vyvěšují plakáty se symbolem jejich strany.“¹³³

Zvláště sporným bodem se stala timorská krize v portugalské předvolební kampani. Portugalští sociální demokraté dokonce navrhli posunout kvůli tomu termín parlamentních voleb. Tento návrh ale portugalský prezident odmítl.¹³⁴

Jak komentuje novinářka Ana Lopes: „*António Guterres nemá nejmenší stud použít toto téma (krizi na Východním Timoru) jako volební vlajku a slibuje, že pokud by bylo nutné porušit Pakt stability kvůli Timoru, ‚Půjdu do Bruselu jim to vysvětlit‘.*“¹³⁵ Pozadu nezůstává ani tehdejší vůdce opozice Durão Barroso: „*Kdybych byl premiérem, první státní návštěva by byla v novém státě Východním Timoru.*“¹³⁶

Naopak Expresso se domnívá, že: „*v Portugalsku emotivní solidarita s utrpením Timořanů zastínila jakoukoliv předvolební kampaň. Timor okupuje prostor určený kampani a politickým starostem Portugalců, ponechává malý nebo téměř žádný prostor pro domácí problémy.*“¹³⁷

Timor přestal být pro politiky hlavním tématem s příchodem mezinárodních jednotek na ostrov v druhé polovině září 1999. Poté se i v předvolební kampani se dostaly do popředí domácí otázky, podobně jako je tomu také v médiích. Přesto dodnes portugalští politici nevynechají příležitost, aby nedemonstrovali dobré vztahy s touto zemí.¹³⁸

---

¹³³ Gonçalves, Rodrigo. Dopis čtenáře. In: Público. 18.9.1999. str. 20.

¹³⁴ Público. 11.9.1999. str.9.

¹³⁵ Lopes, Ana Sá. Público. 17.9.1999. str. 16.

¹³⁶ Público. 17.9.1999. str. 17.

¹³⁷ Expresso. 11.9.1999. str.12.

¹³⁸ Příkladem je návštěva timorského prezidenta Ramose-Horty v Portugalsku v listopadu 2007, během níž byly opět zmíněny vzájemné dobré vztahy a nutnost jejich rozvíjení. Zdroj: O Público. 2.11.2007. str.10.

6.3. Reakce portugalské veřejnosti

„Slyšel jsem říkat, že tvůj hlas je slyšet daleko na Timoru, v jiné kapele světa.“¹³⁹

Indonéské odmítnutí požadavků timorského referenda a následná decimace Timořanů zmobilizovaly v neočekávaném rozsahu portugalskou společnost. Po celé září 1999 se v Portugalsku konaly četné protesty a demonstrace, bylo napsáno množství peticí a protestních dopisů, bílá barva se stala symbolem solidarity s Timorem.

6.3.1. Demonstrace

První demonstrace po celé zemi se uskutečnily 5. září 1999 po příjezdu indonéských jednotek na Východní Timor.¹⁴⁰ *„Stovky lidí včera byly na Praça da Batalha v Portu, aby vyjádřily svou solidaritu s timorským lidem.“¹⁴¹* Tato forma protestu pak pokračovala celý měsíc. Kromě klasických setkání docházelo například k pořádání koncertů.¹⁴² Netradiční formu protestu zvolili zemědělci ve Vila de Conde, kteří ze svých zemědělských strojů sestavili nápis „Mír na Timoru“.¹⁴³

Demonstrace patřily kromě plakátů, bílé barvy a nápisů na zdi k nejčastějším projevům protestů. Oblíbenými místy se stala velvyslanectví Spojených států a sídlo OSN v Lisabonu. Organizovala je většinou občanská sdružení, nevládní a studentské organizace.¹⁴⁴

6.3.2. Tři minuty ticha pro Timor

Jednou z prvních výrazných akcí na vyjádření solidarity se staly 8. září 1999 tři minuty ticha pro Timor. Zúčastnil se jich velký počet Portugalců, jak uvádí Diário de Notícias: *„od severu na jih země, na Madeiře i na Azorech, tisíce lidí vyšly do ulic ve tři hodiny odpoledne.“¹⁴⁵*

---

¹³⁹ Cinatti, Ruy. Público. 19.9.1999. str. 14.

¹⁴⁰ O Público. 6.9.1999. str.9.

¹⁴¹ Público. 8.9.1999. str.5.

¹⁴² Jedním z nich byl koncert na Alameda de Reitoria Lisabonské univerzity, který se konal 9.9.1999. Zdroj: Público. 12.9.1999. str.4.

¹⁴³ Público. 10.9.1999. str.7.

¹⁴⁴ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 212.

¹⁴⁵ Diário de Notícias. 9.9.1999. str.11.

Kromě Lisabonu se k akci připojila i města jako Porto, Braga, Vila Real, Coimbra, nebo Viseu. Zájem Portugalců byl i přes počáteční skepsi nečekaný. *„Byly přesně tři hodiny, když se občané a zaměstnanci soukromých i státních podniků zastavili z jediného důvodu: masakr obyvatel a nutnost zásahu mírových sil na Timoru (...) Připojili se politici, ministři, radní, školy, nemocnice, veřejná doprava, hasiči, pošty, podniky a občanská společnost obecně.“*¹⁴⁶

Osobní zkušenost s touto událostí popisuje i Miguel Vale de Almeida: *„Přesně ve tři odpoledne ve čtvrti (Lisabonu), která ani nebyla v centru města a kde se proto ani nečekaly žádné důležité veřejné akce, se provoz zastavil, řidiči vylezli z aut. Kolem mě obchody zavíraly, nebo prodavači a zákazníci vyšli na ulice. Kolemjdoucí se zastavili. Někdo křičel ‚fašisto!‘ na auto, které projelo kolem. Nahoře nad budovami jsem viděl zastavený provoz na mostě 25. dubna.“*¹⁴⁷

6.3.3. Lidský řetězec

Ve stejný den jako tři minuty ticha byl v pět hodin odpoledne uspořádán také lidský řetězec v Lisabonu, který měl spojit velvyslanectví zemí se stálým členstvím v Radě bezpečnosti OSN. Celý úsek měřil zhruba deset kilometrů¹⁴⁸ a panovaly obavy, že v tomto rozsahu není možné tuto akci realizovat. Nakonec se ale ukázalo, že v některých částech neexistoval jeden, ale dva až tři paralelní řetězcy.¹⁴⁹

Lidský řetězec patřil k událostem, které svým rozsahem vzbudily jednu z největších pozorností médií. Právě zde se poprvé objevilo srovnání s demokratickou revolucí v roce 1974. Zmiňovaly to i mnou zkoumané deníky. *„Vlna solidarity, nikdy neviděná od 25. dubna.“*¹⁵⁰ a *„Řetězec, spíše moře lidí, kteří se spojili v lisabonských ulicích (...) Hnutí, které připomnělo 1. květen 1974.“*¹⁵¹

---

¹⁴⁶ Público. 9.9.1999. str.8.

¹⁴⁷ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 207.

¹⁴⁸ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 207.

¹⁴⁹ Felner, Ricardo Dias. Público. 9.9.1999. str.7.

¹⁵⁰ Público. 9.9.1999. str.7.

¹⁵¹ Diário de Notícias. 9.9. 1999. str. 12.

Jak podotýká novinář Ricardo Dias Felner: „*Nikdy jsem neviděl v Portugalsku nic takového od roku 1974. Desítky tisíc osob si včera v Lisabonu podaly ruce za Timor. Yuppies, ‚hippies‘, kravaťáci, (...) politici, studenti, televizní hvězdy, staří, mladí, děti, katolíci, ateisté, sociální demokraté, komunisté, socialisté, nebo lidovci – všichni byli na ulicích, kde procházel lidský řetěz. (...) Jen u amerického velvyslanectví bylo okolo dvaceti tisíc lidí.*“¹⁵²

6.3.4. Nošení bílé barvy

Dalším způsobem vyjádření nespokojenosti a solidarity s Východním Timorem byla bílá barva. Lidé nosili bílé oblečení, na autech byly bílé pásy. Po celé září roku 1999 se bílá barva stala symbolem sounáležitosti s utrpením timorského lidu.¹⁵³

6.3.5. Návštěva biskupa z timorského Dilí

Svou solidaritu s Timořany vyjádřili Portugalci i nadšeným přivítáním biskupa Ximenese Bela z východotimorské metropole Dilí v Portugalsku 10. září při jeho cestě do Vatikánu. Cesta mezi letištěm a lisabonským kostelem saleziánů, kde se měla uskutečnit mše, byla zaplněna lidmi, kteří přišli vyjádřit svoji solidaritu s Východním Timorem.

„Někteří kněží říkali, že nikdy neviděli v Lisabonu nic takového ani při návštěvě papeže. Při vstupu do kostela musel biskup projít davem tisíců lidí, kteří ho nadšeně zdravili, mávali bílými kapesníky a házeli květiny (...) V rukách květiny, v oknech bílé plátno, na sobě bílé oblečení (...) Město, které povstalo, aby objalo papeže, který přišel z daleka, ale zblízka srdcím Portugalců.“¹⁵⁴

6.3.6. Protest před indonéskou ambasádou v Madridu

Také demonstrace před indonéským velvyslanectvím v Madridu 12. září 1999 patřila k výjimečným formám portugalského protestu už z toho pohledu, že byla první mimo území Portugalska.

---

¹⁵² Felner, Ricardo Dias. Público. 9.9.1999. str.7.

¹⁵³ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 207.

¹⁵⁴ Público. 11.9.1999. str.7.

„Sedm tisíc Portugalců se spojilo, aby ukázalo svou solidaritu před indonéskou ambasádou v Madridu, kde se k demonstrantům připojil i portugalský velvyslanec.“¹⁵⁵

Portugalsko totiž od indonéské okupace Východního Timoru nemělo s Indonésií diplomatické vztahy a nejbližší její ambasáda byla v sousedním státě. Miguel Vale de Almeida řadí tento typ protestu k typickým projevům současné doby, kdy díky možnosti volného pohybu osob nebyl problém pro Portugalce přemístit se z okolí Porta do španělské metropole. Portugalské dráhy stejně jako autobusy vypravily na místo speciální spoje.¹⁵⁶

O tom, že v zemi panuje solidarita s Timořany, svědčí i výzkum realizovaný Katolickou univerzitou na začátku září 1999. Na otázku, zda by mělo Portugalsko poskytnout ostrovu finanční pomoc, se kladně vyjádřilo 79% procent obyvatel. Osobně bylo ochotno přispět 64,9%, pouze 10% odmítlo pomoc zcela.¹⁵⁷

Rozsáhlé manifestace portugalského obyvatelstva se začaly zklidňovat od 18. až 19. září, kdy začaly mezinárodní síly přijíždět na Východní Timor. Parlamentní volby 10. října a smrt národní ikony – zpěvačky fada Amálie Rodrigues – znamenaly, že *„téma Timoru se vrátilo na stránky novin.“¹⁵⁸*

6.4. Celospolečenská diskuse o Timoru a Portugalsku

Během timorské krize se kromě četných aktivit v Portugalsku rozhořela diskuse o tom, proč zrovna Východní Timor si získal tak širokou podporu portugalské veřejnosti a co vlastně tento zájem značí. K situaci se vyjadřovaly známé portugalské osobnosti, jako je režisér Manuel Oliveira nebo spisovatel a držitel Nobelovy ceny za literaturu José Saramago, portugalské politiky i intelektuály.¹⁵⁹ Po skončení krize debata utichla.

---

¹⁵⁵ Público. 13.9.1999. str.11.

¹⁵⁶ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 208.

¹⁵⁷ Público. 10.9.1999. str.5.

¹⁵⁸ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 208.

¹⁵⁹ Zdroj O Público a Diário de Notícias. Září 1999.

Jedním z mála Portugalců, který se k tomuto fenoménu později vrátil, byl Miguel Vale de Almeida ve své knize *Um Mar da Cor da Rosa*.

Timorskou krizi označovali mnozí Portugalci za národní kauzu. Toto hodnocení nalezneme jak v komentářích některých politiků¹⁶⁰, tak intelektuálů¹⁶¹. Většina příspěvků, která v té době byla publikována v tisku, chválila postoj Portugalců a vyzdvihovala jejich nesobeckost a zájem. Objevily se ale i kritické reakce, které zmiňovaly i určité pokrytectví ve společnosti a neochotu mluvit o hlubších příčinách.

Oslavné komentáře se většinou odmítaly zabývat minulostí, jak uvádí i José Manuel Fernandes: „*Nemá smysl házet kameny: poté, co známe budoucnost, je vždy snadné kritizovat minulá rozhodnutí,*“ a naopak až přehnaně vyzdvihovaly portugalské jednání. „*Je dojemná tato ochota portugalského lidu spojit se od severu k jihu, na kontinentu i na ostrovech, ukázat se jako jednotný a příkladný celému světu.*“¹⁶² Ještě expresivněji než předchozí zní příspěvek bývalého předsedy sociálních demokratů Marcela Rebely de Sousa: „*Posledních patnáct dní udělalo dobře naší duši. Spojilo lidi, kteří jsou normálně rozdělení v méně podstatných otázkách. Trpěli jsme ne pro nějaké blízké a bohaté území impéria, ale pro velmi vzdálenou a chudou zemi, která chce být nezávislá a svobodná,*“¹⁶³ nebo Eduarda Damasca: „*Masivní reakce portugalského lidu byla klíčem k znovuobjevení úžasného Portugalska, jehož slzy se spojily.*“¹⁶⁴

Naopak kritické komentáře se pokoušely odpovědět i na otázky, které si společnost nerada kladla. Objevila se zde kritika pokrytectví Portugalců, kteří jsou v současnosti ochotni povstat kvůli vzdálenému Timoru a nikoliv v předchozích dobách kvůli jiné bývalé portugalské kolonii.

Maria José Nogueira Pinto: „*Timor, ať dobře nebo špatně, se stal fenoménem mas, velkou roli v tomto sehrála také média (...) Je pozitivní, že lidé v Portugalsku se ještě dokážou mobilizovat kvůli idejím (...), zároveň ale nemohu s určitou hořkostí přestat*

---

¹⁶⁰ Soares, Mário. Público. 8.9.1999. str.8.

¹⁶¹ Almeida, M.V.. Timor, Portugal e a esquerda. In: Público. 13.9.1999. str. 16.

¹⁶² Oliveira, Manuel. Um povo inteiro contra a barbárie. In: Público. 15.9.1999. str. 11.

¹⁶³ Sousa, Marcelo Rebelo.Vinte e cinco anos depois. In: Público. 15.9.1999. str.16.

¹⁶⁴ Damasco, Eduardo. Portugal Lorosae. Público. 11.9.1999. str.20.

*myslet na to, že tento zápal se neobjevil kvůli jiným kauzám (...), jmenovitě obrovským tragédiím, které přímo či nepřímo vyprovokoval dekolonizační proces v letech 1974/75.*¹⁶⁵

Miguel Vale de Almeida: *„Je smutné, že bylo snažší fandit lusitánské vesnici v Pacifiku než nesmírnému bitevnímu poli v Angole.*“¹⁶⁶

Předmětem kritiky se stala i nekritičnost společnosti a role médií v září 1999. Nelze totiž opomenout, že na masovosti podpory Východnímu Timoru v Portugalsku měla média velký podíl. Právě v nich převažovaly články nadšeně popisující portugalskou podporu Timoru a solidaritu. Jak podotýká Mária Mesquita: *„Není pohodlné psát proti proudu*“¹⁶⁷.

Její postřeh doplňuje i José Pacheco Pereira: *„Kdo řekne Timor na místo Timor Lorosae, je hned podezřelý, zda není indonéským agentem. Kdo se neobleče do bílé, na toho je koukáno skrz prsty. (...) V Portugalsku se zažívá mocná nostalgie po jednotě, se kterou se všichni ztotožňují, kde politika nerozděluje.*“¹⁶⁸

Dokládá to i reakce na názor Manuela Ribeiry, publikovaný v Expressu, který poukazoval na přístup mnoha médií. Ta podle něj mísila názor s propagandou a nesnažila se podávat vyvážené informace.¹⁶⁹ V následujícím vydání se v týdeníku objevilo množství rozhořčených dopisů, které obviňovaly Ribeiru ze zaujatosti a neochoty uznat, že fenomén masivní podpory v Portugalsku si zaslouží kladné hodnocení.

Jiným námětem kritických komentářů byla i určitá mytizace Timoru v portugalských představách. Právě kvůli sdílení společných kulturních hodnot se také

---

¹⁶⁵ Pinto, Maria José. Expresso.18.9.1999. str.10.

¹⁶⁶ Almeida, M.V.. Timor, Portugal e a esquerda. In: Público. 13.9.1999. str. 16.

¹⁶⁷ Mesquita, Mária. Expresso.18.9.1999. str.11.

¹⁶⁸ Pereira, José Pacheco. A Arte de não ser bom português. Diário de Notícias. 16.9.1999. str.12.

¹⁶⁹ Expresso.25.9.1999. str.13.

objevily některé kritické poznámky, které poukazovaly na to, že tato blízkost je dnes již pouhým mýtem.

„Portugalská přítomnost na Timoru je mýtus. Co zbývá z portugalské přítomnosti na ostrově je polovina tuctu veřejných budov, pozůstatek koloniální správy (...) a televize, která nám předkládá vzdělané Timořany, kteří mluví portugalsky, a která vytvořila iluzi, že mnozí z nich mluví naším jazykem. Ve skutečnosti, téměř nikdo nemluví portugalsky a zvláště se dá spočítat na prstech jedné ruky portugalsky mluvící timorská mládež.“¹⁷⁰

6.5. Proč právě Východní Timor?

Při výzkumu možných vysvětlení, která by zdůvodnila v Portugalsku tak ojedinělý fenomén mobilizace společnosti, jsem vycházela převážně z komentářů publikovaných ve výše už zmíněných periodikách. Tyto postřehy jsem doplnila citacemi z knihy Miguela Vale de Almeidy *Um Mar da Cor da Rosa* a z diplomové práce Any Mesquity *Mezinárodní rozvojová spolupráce*. Pokusila jsem se tak společně s Miguelem Vale de Almeidou odpovědět na otázku: *„25. dubna (1974) jsme osvobodili sebe samé dekolonizací. Co se to tedy děje o dvacet pět let později?“¹⁷¹* Jinými slovy, proč vyšli Portugalci v tak velkém počtu do ulic, aby demonstrovali svou solidaritou s malým územím na druhém konci světa?

Jedním z důvodů masovosti demonstrací je bezpochyby postoj médií, rozebraný už výše. Velmi okrajově byly v některých komentářích zmíněny i případné ekonomické zájmy, které mohly ovlivnit některé Portugalce v angažmá pro Timor.

„Od roku 2002 začaly fungovat v Timorském moři ropné plošiny v Bayu-Undan, nejbohatší z regionu (...), v míru je Timor atraktivní destinací pro portugalské investory, a to v oblastech jako turistický ruch a zpracovatelský průmysl.“¹⁷²

---

¹⁷⁰ Pereira, José Pacheco. *Diário de Notícias*. 9.9.1999. str. 9.

¹⁷¹ Almeida, Miguel Vale. *Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade*. Oeiras: Celta, 2000. str. 214.

¹⁷² Meirelles, Isabel. *Kdy je čas obléct se do bílé barvy pro Timor?* *Expresso*. 11.9.1999.str.15.

Ekonomickým důvodům ale mnoho komentátorů pozornost nevěnovalo. Je sice pravděpodobnější, že stabilita na Timoru je pro Portugalsko výhodnější, ale nelze očekávat, že nejhudší asijská země by nějak výrazně portugalskou ekonomiku ovlivnila.

Dalším aspektem je už také výše zmíněná mytizace Východního Timoru v portugalských představách. Jak podotýká Ana Mesquita: „*Roky odporu během indonéské okupace vytvořily v portugalské představivosti téměř mytickou představu o timorském lidu.*“¹⁷³

Podle Miguela Vale de Almeidy bylo pro Portugalce snažší identifikovat se s Východním Timorem než s jinou bývalou kolonií právě kvůli představě sdílení společného jazyka a náboženství. V portugalském povědomí byl Východní Timor také malým a vzdáleným národem, který je utlačovaný a nechráněný mocnostmi.¹⁷⁴

Dalším aspektem pro snadnější identifikaci Portugalců s tímto územím je zvláštní postavení Timoru v portugalských dějinách. Už během koloniálního období představoval v portugalském impériu jedno z mála zámořských území, která neprotestovala proti portugalské nadvládě. Jeho problémy začaly až s dekolonizací a indonéskou invazí. Proto jsou demonstrace ze září 1999 více manifestacemi solidarity před vzdálenou realitou. „*Kterékoliv vyprávění o Timoru, vytvořené v Portugalsku, je vyprávěním o Portugalsku, jeho koloniální zkušenosti a jeho postkoloniální přeměně.*“¹⁷⁵

Na aspekt pocitu sounáležitosti s Timorem poukazuje řada dalších komentátorů i v souvislosti s koloniální minulostí, která ovlivňuje jednání Portugalců dodnes. Někteří se domnívají, že Portugalce vedl k solidaritě i pocit viny za chyby z minulosti.

---

¹⁷³ Mesquita, Ana. *A Cooperação Internacional para o Desenvolvimento*. str. 64.

¹⁷⁴ Almeida, Miguel Vale. *Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade*. Oeiras: Celta, 2000. str. 214.

¹⁷⁵ Almeida, Miguel Vale. *Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade*. Oeiras: Celta, 2000. str. 224.

António Barreto: „Vím, že Portugalci se mobilizovali z různých a podivných emocí. Pro ospravedlnění pocitu viny, plynoucího z roku 1975, kdy opustili Východní Timor.“¹⁷⁶

Historik Paulo Varela Gomes: „Portugalsko má historické, morální a kulturní povinnosti vůči různým zemím ve světě.“¹⁷⁷

Jednu z nejostřejších, ale ojedinělých reakcí na krizi na Východním Timoru uveřejnil v portugalském tisku novinář Vasco Graça Moura: „V této hodině je nutné si jasně uvědomit, že jakákoliv omluva, kterou Portugalsko žádá, či jakékoliv úspěšné politické a diplomatické jednání (...) nedokážou oživit miliony mrtvých (...), nemůžeme uniknout faktu, že jsme nezodpovědně přispěli k přeměně velkých území světa na rozsáhlé hřbitovy.“¹⁷⁸

Dalším důvodem může být i nostalgie po bývalém Impériu, která se mohla projevat už i při dřívějších angažmá Portugalců ve prospěch Timoru na mezinárodním poli. Jinými slovy, kdy bývalý kolonizátor – Portugalsko – se stává hlavním obhájcem nezávislosti bývalé kolonie.

Jak uvádí Miguel Vale de Almeida: „Nikdy se neví, kde je hranice mezi solidaritou s Timorem (...) a neokolonialismem.“¹⁷⁹ A dodává: „Sám jsem byl vždy opatrný ve vyjadřování podpory ‚timorskému případu‘, protože jsem se domníval, že v sobě téměř vždy zahrnuje (v Portugalsku a v jeho protagonistech) pozůstatky koloniální nostalgie.“¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ Barreto, António. Público. 19.9.1999. str.19.

¹⁷⁷ Gomes, Paulo Varela. Mais que lágrimas. In: Público. 14.9.1999. str.19.

¹⁷⁸ Moura, Vasco Graça. Reflexe. Expresso. 11.9.1999.str.15.

¹⁷⁹ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 210.

¹⁸⁰ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 206.

6.6. Závěr

Na případové studii reakce Portugalců na timorskou krizi v září 1999 jsem se snažila ukázat, jaký je přístup portugalské společnosti ke koloniálnímu dědictví. Je pravdou, že masové demonstrace solidarity v zemi kvůli bývalé kolonii jsou něčím zcela výjimečným, ale o to více překvapujícím.

Důvodů, proč se k této kauze přidali i portugalští politici, může být také více. Mohl to být politický oportunismus, pocit zodpovědnosti i opravdová solidarita s Východním Timorem. Pravděpodobným vysvětlením je kombinace několika těchto faktorů. V kauze překvapila i angažovanost médií, která na vyvolání masových reakcí svým emotivním líčením utrpení timorského lidu měla bezpochyby svůj podíl.

V předchozí kapitole jsem nastínila možná vysvětlení, proč k tomuto ojedinělému fenoménu, prvnímu od dob demokratické revoluce v zemi, došlo. Důvody, jako byly pocit solidarity, koloniální nostalgie, pocit viny, případně mýtus o Timoru, také nenabízejí jednoznačné řešení. Domnívám se ale, že je možné z nich vyčíst, že koloniální minulost stále ještě ovlivňuje portugalskou společnost a Portugalci stále cítí sounáležitost s těmito územími. Není podle mého názoru důležité, nakolik je jejich představa o blízkosti bývalých kolonií s Portugalskem v současnosti opodstatněná.

V Portugalsku už poté nikdy k takovému angažmá ve prospěch bývalé kolonie nedošlo, avšak až další roky ukážou, zda se jednalo skutečně o naprosto výjimečný fenomén. Ráda bych na závěr této studie zmínila ještě jeden termín z práce Miguela Vale de Almeidy - post-koloniální ironie, který používá k označení současné situace na Timoru i v Portugalsku. Právě události na Východním Timoru během indonéské invaze podle Almeidy očistily Portugalce od kolonizace a nepodařené dekolonizace.

„Nový kolonizátor (Indonésie) umožnila vytvoření paměti koloniálního období (Portugalska) jako ztraceného ráje.“¹⁸¹

---

¹⁸¹ Almeida, Miguel Vale. Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade. Oeiras: Celta, 2000. str. 223.

Myslím, že právě pojem post-koloniální ironie částečně také vystihuje složitost a provázanost současné reality v Portugalsku a přístup Portugalců ke koloniální minulosti, který je často vysvětlován protichůdnými názory.

7. Závěr

Ztráta posledních portugalských kolonií v polovině sedmdesátých let minulého století představuje v portugalských dějinách významný mezník. Dalo by se proto očekávat, že vzbudí v portugalském prostředí velkou diskusi. Skutečnost ale byla odlišná. Až do druhé poloviny osmdesátých let kromě několika výjimek z prostředí krásné literatury a esejí, jako by v tamní společnosti toto téma neexistovalo. Portugalští politici sice kladli ve vládních programech důraz na specifické postavení bývalých kolonií v zahraniční politice, ale do žádných hlubších komentářů o portugalské koloniální minulosti se nepouštěli. Až v devadesátých letech tamní akademici znovu objevují ztracené téma koloniální války a během několika mála roků se z nich stávají jedni z nejvýznamnějších aktérů diskuse o portugalské koloniální minulosti. V současnosti lze zaznamenat i stále větší zájem ze strany veřejnosti, v oblibě jsou dokumentární filmy i odborné semináře. V nabídce studijních oborů vysokých škol se objevila postkoloniální studia, která se právě obdobím koloniálních impérií a situací v postkoloniálních státech zabývají.

Analyzovat podrobně přístup akademického a politického prostředí po roce 1976 k otázce ztráty posledních kolonií a širší společnosti v případové studii jsem se pokusila v předchozích kapitolách, zde si dovoluji jen krátkou rekapitulaci.

Posledním velkým tématem v portugalské diskusi krátce po revoluci bylo období dekolonizace a jeho provedení. V portugalské společnosti se v té době vytvořily dva názorové proudy. Jeden, reprezentovaný vládnoucími politiky, zdůrazňoval nutnost rychlého osamostatnění bývalých kolonií a druhý, reprezentovaný například některými veterány z koloniální války, který s nezávislostí zámořských území nesouhlasil a rozhodně byl proti způsobu, jakým byla realizována. V současnosti jsou už Portugalci ochotni si přiznat, že způsob realizace nebyl zcela ideální a vyústil v mnoha bývalých koloniích ve vleklé konflikty, na Východním Timoru v okupaci Indonésií.

Při analýze reakce portugalských politiků po roce 1976 jsem se zaměřila na klíčové časové momenty, které ovlivnily vztah Portugalska s bývalými koloniemi. Byly jimi duben 1978, kdy se poprvé oficiálně setkal portugalský prezident Ramalho Eanes s angolským protějškem Agostinhem Netem v Guinei-Bissau, duben 1982, kdy Ramalho

Eanes navštívil poprvé oficiálně Angolu a červen 1996, kdy bylo založeno Společenství zemí portugalského jazyka.

Právě při analýze politických projevů k těmto událostem jsem zaznamenala dva zajímavé rysy, jež dle mého názoru stojí za pozornost. Jedním z nich, který se často projevoval v proslovech portugalského prezidenta Ramalha Eanese (1975–1985), je vnímání Portugalska jako oběti předchozího režimu, který ho zavlkl i do vyčerpávající koloniální války. Portugalci tudíž nenesou vinu za koloniální omyly, ale naopak se stali obětmi společně s bývalými koloniemi.

Druhým zajímavým jevem je používání téměř až familiárních výrazů o blízkosti bývalých kolonií s Portugalskem a zdůrazňování výjimečného postavení Portugalska ve světě díky jeho dlouholeté koloniální zkušenosti. Tento jev jsem nazvala přetrvávající koloniální rétorikou, na niž mě poprvé upozornil portugalský antropolog Miguel Vale de Almeida.

Portugalské akademické prostředí reagovalo v širší míře na ztrátu posledních afrických a asijských kolonií se zpožděním téměř dvaceti let. Až v devadesátých letech se toto téma stává předmětem výzkumných projektů a odborných publikací. Jedinou výjimku představovali autoři krásné literatury, kteří od sedmdesátých let publikovali své zkušenosti z posledního období koloniálního impéria, především koloniální války, a esejisté. Současní odborníci ovlivnění akademickým směrem postkolonialismem se zaměřují na jednotlivé dílčí aspekty a pokoušejí se analyzovat toto období z nových úhlů pohledu.

Mezi nejčastější témata akademické diskuse patří koloniální válka, která v současnosti představuje jednu z nejprobádanějších oblastí v portugalských moderních dějinách. Oblíbeným námětem je také podoba současné národní identity a její ovlivnění koloniální minulostí. V tomto případě se většina portugalských odborníků shoduje, že koloniální zkušenost se vždy do portugalské identity bude prolínat. Mezi další zkoumané problematiky patří například pozice Portugalska v současném světě, kde se uplatnila zejména teorie Boaventury de Sousa Santose o Portugalsku jako semiperiférní zemi. Jiným tématem je i postavení ženy v koloniální minulosti.

Portugalští akademici patří také k jedněm z prvních, kteří si začali všimnout přetrvávajícího ticha o konci koloniálního impéria v tiché společnosti a v mnoha svých studiích tento aspekt kritizují. I jejich zásluhou se dnes o koloniální tematiku začíná zajímat stále větší počet Portugalců a postupně by se mohla stát i námětem celospolečenské diskuse. Domnívám se, že to může souviset i s nástupem nové generace Portugalců (reprezentované v této práci názorem Sheily Khan), která nebyla koloniální zkušeností tolik ovlivněna a zasažena. Jelikož tato diskuse zatím trvá krátce, lze s největší pravděpodobností říci, že řada témat dosud na své objevení čeká.

Portugalská společnost reagovala po roce 1976 podobně jako politici a akademici. Nedochovalo zde k žádným významným aktivitám, které by naznačily zájem o koloniální minulost. O to překvapivější byla její reakce na timorskou krizi v září 1999. Portugalci bez ohledu na svůj původ, povolání či věk vyšli hromadně do ulic, aby vyjádřili solidaritu s timorským lidem. V tomto případě se poprvé výrazně angažovali i portugalští politici a média. Během září bylo uspořádáno několik výjimečných akcí, jako byl lidský řetězec, tři minuty ticha a demonstrace před indonéskou ambasádou v Madridě. Nejen novináři si všimli podobnosti s porevolučními demonstracemi v roce 1974–1975. Možných vysvětlení této ojedinělé masové reakce společnosti se nabízelo v tisku několik. Mezi jinými to byl i pocit viny a zodpovědnosti za současné utrpení Timořanů pramenící z minulosti, pocit solidarity daný historickými vazbami, pocit kulturní blízkosti vyvolaný mýtem o Východním Timoru, někteří komentátoři zmiňovali i pocit nostalgie po koloniálním impériu.

Pokud bych tedy měla odpovědět na otázku, jakým způsobem se Portugalci vyrovnali s koloniální minulostí, řekla bych, že až do konce osmdesátých let převážně mlčením. Ve své práci jsem zmínila některá možná vysvětlení, proč tomu tak bylo. Osobně se nejvíce přikláním k vysvětlení, že pro Portugalce ztráta kolonií představovala traumatickou zkušenost a potřebovali nějaký čas, než o ní byli schopni s určitým odstupem hovořit. Ale právě v devadesátých letech se podle mého názoru ukázalo (což vyvrací názor například bývalého ministra zahraničí José Ferreiry Medeirosa o převažujícím nezájmu ve společnosti k rozpadu koloniálního impéria), že Portugalci k problematice koloniální minulosti nejsou lhostejní a že stále cítí určitou sounáležitost s bývalými koloniemi, ať je již vysvětlována pocitem viny, nostalgií po bývalém

koloniálním impériu či solidaritou. Domnívám se, že toto je možné vidět právě na reakci portugalské společnosti k timorské krizi v případové studii.

Až od konce osmdesátých let a především v devadesátých letech nastává období, kdy se podle mého názoru Portugalci právě prostřednictvím diskuse pokoušejí vyrovnat se s ideologickým dědictvím kolonialismu. Tato debata původně vznikla jen v omezeném okruhu akademického prostředí, ale v současnosti se například prostřednictvím dokumentárního seriálu *A Guerra* o koloniálním konfliktu z let 1961–1974 stává součástí celospolečenského diskurzu. Jakým směrem se bude dál vyvíjet, ukáží až následující roky. Jaký bude přístup politického prostředí v následujících letech, je těžké odhadnout. Domnívám se, že to bude souviset i se společenskou poptávkou, tudíž je možné, že i politici se začnou k tomuto tématu vyjadřovat.

Použitá literatura

Primární zdroje

Politické projevy

EANES, Ramalho. *Resolver os verdadeiros problemas da nação / comunicação do Presidente da República António Ramalho Eanes*. Lisboa: Direcção-Geral da Divulgação, 1979.

Reforçar compreensão mútua: discursos oficiais proferidos pelo Presidente da República Portuguesa General Ramalho Eanes e pelo Vice-Presidente do Conselho de estado da República de Cuba, Dr. Carlos Rafael Rodriguez, durante a visita que fez a Portugal, em 20 de Dezembro de 1978. Lisboa: Ministério da Comunicação Social, 1978.

SOARES, Mário. *Um Futuro de Esperança: Discurso proferido pelo Presidente da República*. 12. výročí 25. dubna 1974. Lisboa: Dir. Geral da Comunicação Social, 1986.

Programy vlád

Programa do II. Governo Constitucional. Lisboa: Imprensa Nacional-Casa da Moeda, 1978.

Programa do V. Governo Constitucional. Lisboa: Direcção - Geral da Divulgação, 1979.

Programa do VII. Governo Constitucional. Lisboa: Direcção - Geral da Divulgação, 1981.

Programa do VIII. Governo Constitucional. Lisboa: Direcção - Geral da Divulgação, 1981.

Programa do IX. Governo Constitucional. Lisboa: Direcção - Geral dos Serviços Técnicos, Divisão de Edições, 1983.

Programa do X. Governo Constitucional. Lisboa: A. R., Direcção - Geral dos Serviços Técnicos, 1986.

Programa do XI. Governo Constitucional. Lisboa: Presidencia do Conselho de Ministro, 1987.

Programa do XIII. Governo Constitucional. Lisboa: A. R., 1996.

Paměti

SILVA, Aníbal Cavaco. *Autobiografia política.* Lisboa: Temas e Debates, 2002.

Periodický tisk

Diário de Notícias – Portugalsko, Lisabon.

Expresso – Portugalsko, Lisabon.

Público – Portugalsko, Lisabon.

Časopisy

Análise Social. Lisabon, Portugalsko.

Dějiny a současnost. Praha.

História – Lisabon, Portugalsko.

O Século – Lisabon, Portugalsko.

Revista crítica de ciências sociais – Coimbra, Portugalsko.

Odborné studie

BHABHA, Homi. *Nation and Narration.* London: Routledge, 1990.

FANON, Frantz. *Studies in a Dying Colonialism.* New York: Monthly Review Pr., 1965.

GIL, José. *Portugal hoje: o medo de existir.* Lisboa: Relógio d'Água, 2005.

LOURENÇO, Eduardo. *O labirinto de saudade: psicanálise mítica do destino português*. Lisboa: Dom Quixote, 1991.

Portugal não é um país pequeno: contar "o império" na pós-colonidade. org. Manuela Ribeiro Sanches. Lisboa: Cotovia, 2006.

RAMALHO, Maria Irene. *Entre Ser e Estar: Raízes, Percursos e discursos da identidade*. Porto: Afrontamento: 2002.

SAID, Edward W. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1994.

Seznam rozhovorů

Rozhovor autorky s Manuelou Ribeiro Sanches. Klasická univerzita v Lisabonu. 30. října 2007. Lisabon.

Rozhovor autorky s Miguelem Valem de Almeidou. ISCTE. 7. listopadu 2007. Lisabon.

Rozhovor autorky s José Medeirossem Ferreirou. Nová univerzita v Lisabonu. 8. listopadu 2007. Lisabon.

Rozhovor autorky s Sheilou Khan. Kavárna FNAC. 16. listopadu 2007. Lisabon.

Sekundární literatura

ALMEIDA, Miguel Vale. *Um Mar da Cor da Rosa: raça, cultura e política da identidade*. Oeiras: Celta, 2000.

ALMEIDA, Pedro Ramos. *Dicionário político de Mário Soares*. Lisboa: Caminho, 1985.

ALMEIDA, Rui Lourenco Amaral. *Portugal e a Europa: Ideias, Factos e Desafios*. Lisboa: Sílabo, 2005.

ANTÓNIO, Mário. *A Descolonização Portuguesa (aproximação a um estudo)*. Vol. I., II. Lisboa: Instituto Amaro Costa, 1979-1982.

ANTUNES, José Freire. *A Guerra de África 1961-1974*. Vol. I., II.. Lisboa: Temas e Debates, 1996.

ASHCROFT, Bill a kol.. *Post-Colonial Studies: the Key Concepts*. London, New York: Routledge, 2000.

ASHCROFT, Bill – AHLUWALIA, Paul. *Edward Said (Routledge Critical Reader)*. London, New York: Routledge, 2001.

CANNADINE, David, *Ornamentalism (How the British Saw Their Empire)*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2001.

CASTELLO, Cláudia. *O Modo Português de Estar no Mundo*. Porto: Afrontamento, 1999.

CASTRO, Armando. *O sistema colonial português em África (meados do século XX)*. Lisboa. Editorial Caminho, 1978.

CHABAL, Patrick a kol.. *A History of Postcolonial Lusophone Africa*. London: C. Hurst, 2002.

CORREIA, Pedro Pezarat. *Descolonização de Angola, a jóia do império português*. Lisboa: Inquérito: 1991.

CUNHA, Joaquim da Luz a kolektiv autorů. *África, A vitória traída*. Braga, Lisboa: Intervenção, 1977.

CUNHA, Teresa. *Depois da guerra e antes da paz: As vozes das Mulheres de Timor Leste*. Coimbra: Coimberská univerzita. Ekonomická fakulta. Katedra sociologie, 2004. Vedoucí diplomové práce Prof. Doutor José Manuel Pureza.

Estado Maior do Exército (generální štáb armády). Comissão para os Estudos das Campanhas de África (1961-1964): Resenha Histórico-Militar das Campanhas de África. 2 díly. Lisboa: E.M.E., 1988, 1990.

Kol. *Europa, Portugal e a Constituição Europeia.* Martins, Guilherme d'Oliveira (koord.). Sborník VI Curso Livre de História Contemporânea. Lisboa: Colibri, 2006.

Kol. *Política Externa e Política de Defesa de Portugal Democrático.* Ferreira, José Medeiros (koord.). Sborník II. Curso Livre de História Contemporânea. Lisboa: Colibri 2001.

FONTOURA, Luís. *O Novo Ciclo da Cooperação Luso-Africana.* Lisboa: [s.n.], 1995.

GOMES, José Júlio Pereira. *O Referendo de 30 de Agosto de 1999 em Timor Leste: O Preço da Liberdade.* Lisboa: Gradiva, 2001.

HENRIQUES, Isabel Castro. *Território e identidade: a construção da Angola colonial (c. 1872-c. 1926).* Lisboa: Centro de História da Universidade de Lisboa, 2004.

KLÍMA, Jan. *Salazar tichý diktátor.* Praha: Skřivan, 2005.

KLÍMA, Jan. *Angola.* Praha: Libri, 2003.

KLÍMA, Jan. *Guinea-Bissau.* Praha: Libri, 2006.

KLÍMA, Jan. *Mosambik.* Praha: Libri, 2007.

KLÍMA, Jan. *Kapverdské ostrovy. Svatý Tomáš a Princův ostrov.* Praha: Libri, 2008.

KLÍMA, Jan. *Východní Timor.* Praha: Libri, 2003.

KLÍMA, Jan. *Dějiny Portugalska.* Praha: Lidové noviny, 1996.

KLÍMA, Jan. *Dekolonizace portugalské koloniální říše*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002.

LARA, António de Sousa. *Colonização moderna e descolonização (sumários para o estudo da sua história)*. Lisboa: Inst. Superior de Ciências Sociais e Políticas, 2000.

LOOMBA, Ania. *Colonialism/Postcolonialism*. London: Routledge, 1998.

Kol.. *Marcas da Guerra Colonial*. Ribeiro, Jorge (org.). Porto: Campo das Letras, 1999.

MARTINS, Manuel Gonçalves. *A Descolonização Portuguesa (as responsabilidades)*. Braga: Livr. Cruz, 1986.

MATOS, Graça Maria. *A Constituição de Timor Leste como tema da opinião pública portuguesa: a biografia do tema no semanário Expresso*. Lisboa: Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa, 1999. Vedoucí diplomové práce Prof. Dr. José Manuel Oliveira.

MATTOSO, José. *História de Portugal: Portugal em Transe: 1974–1985*. Vol. VIII. Lisboa: Estampa, 1993-1994.

MEDINA, João. *História de Portugal: dos tempos pré-históricos aos nossos dias*. Vol. 14. Lisboa: Ediclube, 1998.

MESQUITA, Ana Virgínia Guedes. *A Cooperação internacional para o desenvolvimento na viragem do século: A cooperação portuguesa com Timor Leste*. Lisboa: Technická univerzita v Lisabonu. Instituto Superior da economia e gestao, 2004. Vedoucí diplomové práce Prof. Dr. António Manuel de Almeida Serra.

OLEHLA, Richard. *Timor Leste: Presente, Passado e Futuro*. Praha: Karlova univerzita. Filosofická fakulta. Ústav románských jazyků, 2002. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jaroslava Jindrová.

Kol. *Os Militares e a democracia*. Nuno Severiano Teixeira (koord.). Sborník XIV: Curso de Verão de Instituto de História Contemporânea. Lisboa: Colibri 2007.

PINTO, António Costa. *Portugal Contemporary: politics, society and culture*. New York: Social Science Monographs, 2003.

PIRES, Mário Lemos. *Descolonização de Timor. Missão impossível*. Lisboa: Dom Quixote, 1994.

PIRES, Rui Pena a kolektiv autorů. *Os Retornados: um estudo sociográfico*. Lisboa: Instituto de Estudos para o Desenvolvimento, 1987.

Kol. *Portugal na transição do milénio*. Sborník. Colóquio Internacional 5.-8. 11. 1997. Lisboa: Fim do Século, 1998.

RAMOS-HORTA, José. *Timor-Leste. Amanhã em Dili*. Lisboa: Dom Quixote, 1994.

RIBEIRO, M.C. – FERREIRA, A. P.. *Fantasmas e Fantasias imperiais no imaginário português contemporâneo*. Porto: Campo das Letras, 2003.

RIBEIRO, Margarida Calafate. *Uma História de Regressos*. Porto: Afrontamento, 2004.

ROSAS, Fernando – ROLLO, Maria Fernanda. *Portugal na Viragem do Século, Os Portugueses e os Desafios do Milénio*. Lisboa: Pavilhão de Portugal - Expo'98 : Assirio & Alvim, 1998.

ROYO, Sebastián. *Portugal, Espanha e a Integração Europeia*. Lisboa: Imprensa de Ciências Sociais, 2005.

SANCHES, Manuela Ribeiro. *Deslocalizar a Europa: antropologia, arte, literatura e história na pós-colonialidade*. Lisboa: Cotovia, 2005.

SANTOS, Boaventura de Sousa. *A gramática do Tempo para uma nova cultura política*. Porto: Afrontamento. 2006. str. 211–246.

SANTOS, Boaventura de Sousa. *Pela Mão de Alice: o social e o político na pós-modernidade*. Lisboa: Afrontamento, 1994.

SCHWARZ, Henry – RAY, Sangeeta. *A Companion to Postcolonial Studies*. Oxford: Blackwell, 2005.

TOMEŠ, Jiří a kol.. *Konflikt světů a svět konfliktů: střety idejí a zájmů v současném světě*. Praha: P3K, 2007, str. 58–76.

YOUNG, Robert Y. C.. *Postcolonialism: An Historical Introduction*. Malden: Blackwell Publishers, 2001.

Články

FERNANDES, Álvaro. *Uma guerra de baixa intensidade e longa duração*. In: *História*. č. 51. Lisabon, prosinec 2002.

RIBEIRO, Margarida Calafate. *África no feminino: as mulheres portuguesas e a guerra colonial*. In: *Revista crítica de ciências sociais*. č. 68. Coimbra: Centro de Estudos Sociais, Abril 2004.

SANTOS, Boaventura de Sousa. *The Processes of Globalization*. Eurozine 68/14. December 2002

http://www.ces.fe.uc.pt/bss/documentos/the_processes_of_globalization_in_eurozine.pdf

KHAN, Sheila. *Imigrantes Afro-Moçambicanos: Narrativas de vida a Identidade, e Percepções de um Portugal pós-colonial*. VIII. Congresso Luso-Afro-Brasileiro de Ciências Sociais de Coimbra. 16, 17 a 18. září 2004.

<http://www.ces.uc.pt/lab2004/pdfs/SheilaKhan.pdf>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Hlavní představitelé portugalské akademické diskuse

Příloha č. 2: Propagandistická mapa z období Salazarovy diktatury

Příloha č. 3: Titulní stránky portugalských novin z období timorské krize v září 1999

Příloha č. 1: Hlavní představitelé portugalské akademické diskuse

Boaventura de Sousa Santos

Boaventura de Sousa Santos patří v současnosti v Portugalsku k jednomu z nejvýraznějších teoretiků postkolonialismu. Ve svých dílech se často zabývá portugalským kolonialismem a pozicí Portugalska v Evropě a ve světě. Působí jako sociolog na ekonomické fakultě univerzity v Coimbre, kde je mimo jiné koordinátorem doktorského studia – Postkolonialismus a globální občanství. Je autorem četných publikací, například *Pela Mão de Alice: o social e o político na pós-modernidade* (2002).

Miguel Vale de Almeida (1961)

Vale de Almeida je portugalský antropolog. V současnosti působí v Centru antropologických studií na Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa, kde je zapojen do projektu - Koloniální a postkoloniální studia. Mezi jeho známé dílo patří *Um Mar da Cor da Terra: raça, cultura e política da identidade* (2000), zabývající se post-koloniálním Portugalskem a Brazílií.

Margarida Calafate Ribeiro

V Portugalsku patří k uznávaným odborníkům na postkolonialismus, především v oblasti literárních studií. Několik prací věnovala právě výše zmíněnému autorovi prvních válečných vzpomínek – Antóniu Lobu Antunesovi a často se věnuje také postavení ženy v koloniálním světě. V současnosti působí v Centru sociálních studií na Ekonomické fakultě Univerzity v Coimbre. Mezi její známá díla patří *Uma História de Regressos* (Porto 2004), zabývající se právě rozborem literárních děl autorů krásné literatury v post-koloniálním Portugalsku.

Manuela Ribeiro Sanches

Ribeiro Sanches se jako mnoho dalších akademiků, zabývajících se postkolonialismem, věnuje také literárním studiím. V Centru komparatistických studií na Filosofické fakultě Klasické univerzity v Lisabonu je koordinátorkou projektu *Dislocating Europe: Postkoloniální perspektiva v literatuře, antropologii a historických*

studií.¹⁸² Velkou zásluhu má na organizaci portugalských postkoloniálních sborníků *Portugal não é um país pequeno: contar “o império” na pós-colonidade* a *Deslocalizar a Europa. Antropologia, Arte, Literatura e história na Pós-Colonidade*, které představují postkolonialismus ve světě i v Portugalsku.

Eduardo Lourenço

Je slavný portugalský esejista a filosof. Ve svých dílech se často zabývá Portugalskem a portugalskou mentalitou. Od šedesátých let žije ve Francii. Mezi jeho známá díla patří esej *O Labirinto de Saudade: psicanálise mítica do destino português* z roku 1978. Jeho kniha *Chaos a nádhera* vyšla i v českém překladu v roce 2002.

João Leal

Je portugalský antropolog, který v současnosti působí na Fakultě humanitních a sociálních věd na Nové univerzitě v Lisabonu a v Centru antropologických studií ISCTE tamtéž.

Paulo de Medeiros

Portugalský historik, který od roku 1988 působí na Filosofické fakultě na univerzitě v Utrechtu. Věnuje se literární kritice a postkolonialismu. Mezi jeho díla patří například *Postcolonial Memories and Lusophone Literature*.

---

¹⁸² Webové stránky komparatistických studií:
http://www.comparatistas.edu.pt/projectos/curso_dislocatingeurope/dislocating-europe.html

Příloha č. 2: Propagandistická mapa z období Salazarovy diktatury

Zdroj: Portugal não é um país pequeno: contar “o império” na pós-colonidade. org. Manuela Ribeiro Sanches. Lisboa: Cotovia, 2006. příloha Imagens.

Příloha č. 3: Titulní stránky portugalských novin z období timorské krize v září 1999

Titulní strana z novin O Público k timorské krizi v září 1999 ze dne 9. září 1999.

Zdroj: O Público. 9. září 1999. titulní strana.

Titulní strana z novin Diário de Notícias k timorské krizi v září 1999 ze dne 9. září 1999.

Zdroj: Diário de Notícias. 9. září 1999. titulní strana.

Summary

The aim of this Diploma thesis is to explore the ideological approach of Portuguese people to the loss of their last colonies after 1974. It is based on an analysis of responses of both the academic and political communities. Reaction of the wider public is described in the case study. This study deals with the phenomenon of massive demonstrations in Portugal that took place in support of the inhabitants of East Timor during September 1999.

It summarizes some basic historical facts – political and economical development in Portugal after democratic revolution of the 25th of April 1974, links of Portugal to the former colony of East Timor and the academic discourse in post-colonialism. The main part of the paper deals with political approach to the independence of colonies in years 1976-1996. Mentioned briefly are the different points of view on the period of decolonization. Investigation of academic reaction is focused on the 1990s and present, when an active discussion about the colonial experience has emerged in the community. The main representatives and topics of this discussion are introduced here as well.

The main sources used in this work are Portuguese periodicals, especially the daily newspapers *O Público*, *Diário de Notícias* and the weekly newspaper *Expresso*, as well as political speeches, programmes of Portuguese governments, a special bibliography concerning the given topic and interviews with academical representatives.

The background for the analysis of problems and reactions of Portuguese to the loss of their colonies is laid out in the first part of the final paper (in chapter: “Základní faktografické údaje”). The chapter “Reakce portugalské společnosti na ztrátu kolonií” deals with the coming to terms of Portuguese society with its past, where I cover the approaches of individual representatives of the society, specifically its politicians and academics. In the case study there are also described the reactions appearing in mass media and expressed by the public. This work also takes a notice of the insufficient discussion within the society in the 1970s and the 1980s and offers some possible explanations of this fact.

This final part of the paper is trying to answer questions such as what was the way which Portuguese cope with this loss of colonies, whether any discussion focused on this topic emerged in the society and whether this issue is still alive in Portugal.